

Diff. 2055 (25.)

DISSERTATIO
INAUGURALIS MEDICA
DE
TYPHO EXANTHEMATICO
HALIS EPIDEMIO

QUAM
EX CONSENSU ATQUE AUCTORITATE
GRATIOSISSIMI MEDICORUM ORDINIS

IN
CELEBERRIMA ACADEMIA HALENSI

CUM
VITEBERGENSI CONSOCIATA
UT SUMMOS
IN MEDICINA ET CHIRURGIA
HONORES

RITE ADIPISCATUR
DIE XXIV. M. MARTII A. MDCCGXXXIV.

UNA CUM THESIS
PUBLICE DEFENDET
AUCTOR
IULIUS STABEROH
BEROLINENSIS.

HALIS
TYPIS SCHARREANIS.

<36616057600015

<36616057600015

Bayer. Staatsbibliothek

Bayerische
Staatsbibliothek
München

PRAECEPTORIBUS

DE RE MEDICA

**ILLUSTRISSIMIS, AMPLISSIMIS,
EXPERIENTISSIMIS**

AD

CINERES USQUE COLENDIS

HASCE
STUDIORUM PRIMITIAS

PIO GRATOQUE ANIMO

CONSECRAT

AUCTOR.

L. B.

Morbus, qui, ex hominum commercio exortus, antiquissimis temporibus iam maxima populos atrocitate invasit, ab omnis aevi archiatriis tanti est existimatus, ut curam diligentiamque longe maximam in ipso perscrutando collocarent, profecto idoneus est, qui tirones, quoque prima rei cognitae rudimenta posituros publice, excitet, ut occasione quacunque oblata eum acriter considerent, atque pro se quisque inquirent, quae sit mali vis, et natura, et curatio. Itaque me, temporum difficultate quadam materia, quam dissertationem iuauguralem conscripturus mihi tractandam elegissem, destitutum, quum anno praecedente typho contagioso laborantium plures curandos suscepissem, magna incessit de hac re quid elaborandi cupi-

ditas. Attamen, quum de hoc morbo tot auctorum egregia opera pervolverem, omnia eos iam diu dixisse inveni, quae nova mihi, atque mentione digna viderentur, imo in tot pathologiae encheiridiis illorum observata tam bene esse digesta, ut, quae ipse conquerere potuissem, vix operae pretium fuissent. Lubens aliud quid etiamnunc mihi oblatum pertractaverim, ni Praeceptor benevolentissimus haesitantem, ut proposita exequerer, hortatus esset, tantam rem exiguarum quoque virium studia remunerari confirmans. Quare minime typhi monographiam lectori benevolo offero, sed historiam eius succinctam, qualis tantum Halis, praecipue anno **MDCCCXXXIII** fuerit, additis nonnullis, quae de eius exanthemate peculiari collegerim. Commentarios diurnos quosdam de aegris, quos vehementiore typho afflictos curavi, adieci, unde facilius elucesceret epidemiae hic observatae indoles, quum ceteris fere eadem conveniret descriptio, atque huic libello praescripti fere fines omnes, quos promptos haberem, quominus redderem, prohiberent. Fortasse simplex febris huius epidemiae descriptio lectori benevolo, typhi historiam

pertractanti, haud iniucundum praebebit tanti morbi novum exemplar, quia de eius theoria pathologica medici illustrissimi diversas fere proposuerunt opiniones ac permultas, e quarum numero posterorum experientia demum dignissimae palmam adiudicabit. Quod si igitur aequalium nonnulli, quibus eodem morbo laborantes obviam fuerunt, has qualescunque pagellas consideratione haud indignas existumaverint, votis meis plane respondebit eventus. — Valete.

Quum huius saeculi initio, annis decimo tertio, quarto, quinto typhus contagiosus, quem alii eius temporis scriptores nosocomialem, bellicum, petechialem nominarunt, medias Europae regiones paene cunctas peragraret, ac tot egregios medicos, ut, quae de ejus natura ac curatione cogitarent, describerent, incitaret, Halae quoque, prout loca iis circumscripta, innumeras ei prae-buerunt victimas. Vacuas inde multas in urbe invenisses aedes, nec hodie pauci nobis obviam fuerunt, qui eo morbo perfuncti vel affinium clades, vel sequelas inde in corpore retentas quererentur. Inter quas cordis vitia organica cuiusque generis primum tenent locum, ut paucos curaverimus hisce malis laborantes, quin inde morbi sui ducerent exordia. Pace populis reddita, militibusque in patriam dimissis, cessavit illa, quae morbo tantam vim attribuerat, causa, hominum nimia coacervatio, unde paullatim, nosocomiis castrisque militum multitudine liberatis, typhus mitescit. Videlicet coeli, locorum, et nutrimenti iniquitate excultum, typhi contagium proximis annis per multas urbes perniciosam vim suam propagavit, attamen rarius similem, quam antea exhibuit malignitatem. Quo modo ad duodevicesimum usque nostri saeculi annum, aliam aliis temporibus multitudinem hoc morbo laborantium Halis medici observarunt, nec defuit schola clinica pauperibus typho correptis, quos felicissimo fere semper curavit eventu. Maxime in iis mensibus, quos annis praeteritis typhus bellicus progressuum suorum sibi elegerat arenam, Novembribus ceterisque ad

Apriles usque, nunc quoque epidemia rediit, sicut veteres monuerunt medici, dysenteriae epidemia praeterita, semper annos sequentes in iisdem mensibus pauca quidem morbi specimina iterum produxisse. Nec minus ea domicilia, quae antea gravi flagello attigerat, denuo typhus visitabat, non tamen eiusdem familiae omnes corripuit, sed uno alterove aegrotante, cessavit. Licet contagium non pari, quo antea, modo fuerit inevitabile, licet maiore cum prudentia progressibus eius obviam incolae ierint, nec tamen defuerunt pauperrimorum familiae, in quibus plerique deinceps typho succumberent. Cuius morbi in iis annis decursum in Annalibus clinicis optime descriptum *) hic repetere nolui, quippe qui in omnium manibus versentur, atque comparatione levissima, quibus ab illa nostra discrepet epidemia symptomatibus, elucescat, praesertim quum maxima ex parte, eandem utriusque invenerim indolem.

Inde ab anno MDCCCXVIII typhus Halas non attigit etsi epidemias varii generis quotannis medici observabant; eo maior frequentia fuit febrium nervosarum, polycholiam comitantium, quas gastrico-venosas recentiores appellant medici, Schoenlein typhum abdominale nominat. Quarum pleraeque epidemie sub aestatis finem, singulae in hieme quoque exstiterunt. Quamvis cerebri affectio in iis secundaria esset, atque organorum abdominis mala in vitae periculum aegrotos maxime ducerent, tamen multos schola clinica curavit, in quibus petechiae symptomatae apparuerunt, stadiumque nervosum tam grave synocham biliosam excepit, ut modo genius epidemius, morbi decursus atque exanthematis absentia diagnosin a typho contagioso stabilire possent. Corripuit mor-

*) Jahrbücher der ambulatorischen Klinik, herausgegeben von Dr. P. Krukenberg, Professor d. Arzneikunde etc. Halle 1824. Th. I. S. 194.

bus cuiusvis aetatis, generis, ordinisque homines, ac saepius contagium secundarium evolvere videbatur, cuius indolem sane incertam, qui detrectare velit, nocentibus iisdem viribus, plures pro genio epidemio succubuisse propinquos contendere possit. Prae ceteris nimius solis calor, magnae corporis contentiones, nec minus nutrimenta cruda corrupta, causas mali remotas se praebuerunt.

Senserunt aegri, dum febris ipsos invasit, capitis dolores, vertigines breves, somnolentiam, quam frustra lectis incubantes depellere tentabant. Rubor in genis circumscriptus e cute ceterum pallida et flavescente emicabat, venter eratensus, pressionis impatiens, atque regio coecalis levissimo quoque tactu offendebatur. Interdum vomitibus biliosis, saepius alvi deiectionibus, flavis mucosis et frequentissimis aegri laborabant, quas vix constringere possent medicamina. Cutis symptomata variabant, aliis enim ubique madebat, aliis permanebat tensa, sicca, et arida.

Dum pulsus plerumque parvus ac frequentissimus fuit, facies sensim ruborem cum colore sordido, subfusco commutavit, lingua vero humida erat et muco albo modice oblecta. Octavo fere morbi die symptomata cerebri affectionem prodentia totum mutabant aegrorum adspectum, accessit enim coma cum deliriis mussitantibus; saepius inde sopiti iacebant aegri virium defectu magis quam cerebri temulentia mentis non compotes; qua re, viribus sedulo collectis, responsa sat idonea quaerenti reddebant. Quae tamen status morborum immutatio ocius seriusve pro aegris constitutione haud raro accidit. Lingua arida, dura fuscis obducebatur crustis; muco pariter colorato oblecti erant dentes, ac dum venter meteorismo in dies magis inflatur, regio coecalis fortissima tantum pressione offensa eliciebat in facie distortionem oris velut spasticam. Quod si ad convalescentiam morbus spectabat, die decimo quarto vel vicesimo primo urina critica, sudore, sive alvis faeculen-

tis copiosis iudicabatur, attamen paullatim vires redire solebant, ut per annum alii sequelis laborarent, alii, inflammatione glandularum Peyerī chronica in gangraenam transgressa, inexpectatam mortem obirent. Sin exitu letali febris iam prius desiit, mox oriebantur alvi profusissimae, saepius sanguinolentae; subitus virium collapsus, deliria, convulsiones, sopor superinvenerunt, quae omnia mors ex inanitione excepit. Sectiones frequentissime institutae, tunicam intestinorum mucosam paucis locis inflammata, glandulas Peyerianas circa coeci regionem, in ileo praecipue inflammatas, exulceratasve, demonstrarunt. Rarius in duodeno atque in recto similia inventa sunt, eorum tamen, qui convalescentibus iam adscripti subita morte peritonitidis symptomata exhibente, decesserant, intestina ulceribus perforata et contenta cavo peritonaei infusa, sectio docuit. Quam febrium formam, processu cutaneo nunquam diiudicatam, ut supra dixi, in illo tempore creberrimam, Broussais*) prae ceteris, opinor, Gastro enteritiden nominavit, symptomati eius nimiam attribuens dignitatem.

Quamvis anni insequentes variis coeli statibus, magnis tempestatibus, diluviis et diebus calore intolerabili insignibus abundarent, atque hominum nimia coacervatio, ciborum penuria, quam saepius ventris oneratio nutrimento crudo effecta sequeretur, eadem pericula Halensibus pararent, typhus tamen non ante eum rediit annum, saeculi huius trigesimum primum, qui satis superque Cholerae asiaticae introitu fuit insignis. Nonnullis mensibus ante quam hancce urbem ingressa esset, Septembri et Octobri, paucos typho laborasse invenio, de quorum autem morbo certum nihil conferre potui, quam exanthemate eos

*) J. J. Broussais Hist. des phlegmasies ou inflammations chroniques. Paris 1808.

fere omnes obiectos fuisse, deliriis gravissimis vexatos, plerosque inde a decimo quarto die sensim convaluisse, paucos, et hos fere nono morbi die, mortem obiisse maturam. Mentione dignum mihi videtur, quod in eodem domo tredecim, fere omnes eadem familia orti, typho corripenterentur, quorum ne unus quidem ei succumberet. Nec pepercit morbus feliciore vitae conditione gaudentibus sicut commilitonum nonnullos, imo scholas clinicas eo tempore frequentantium duos adortus, unum subita morte ademittit. Paucas ex illo tempore perlegens morbi historias, quum schola clinica fortuito minorem eorum curaret multitudinem, neque omnino magnos morbus faceret pressus, invenio eius indolem vix ab illa, quam iam sum descripturus differre, quare plura inde adicere nolui. Gravissimis hercle in illa hieme succubuit urbs malis, quum inter maximos Cholerae rapacis istius progressus variolae malignae, quas sanguineas Willan nominat, grassarentur, atque insuper typhi immineret contagium, quod Dei beneficio brevi tamen tempore hic extinctum, in vicis circumscriptis diutius viginisse dicitur.

Nec rediit postero anno, certe praeter illos, quos supra descriptae invaserunt febres gastrico-venosae, nullum typho laborasse audivi, eo latius scarlatina imperium suum propagavit, ut rubeolarum epidemiam tempore autumnali insequentem multo superaret. Antequam vigeret, ac non leviores solum, sed formas malignas quoque, exanthemate vacuas, saepius produceret, Cholera sensim cessavit, atque aegroti illi, quos hoc anno iam progressu commemoratos inveni, Cholera sporadica paene omnes videntur laborasse. Eodem modo hiems, quae auctumnum hilarem atque tepidum excepisset, febrium gastrico-venosarum paucos tantum, si quidem prioris anni eandem tempestatem respexeris praebuit casus, nec peculiari quadam epidemia excelluit. Sub eius finem febrium remittentium formae mitiores, gastricas maxime eas plu-

rimi nominant medici, multos affecerunt, quibus vomitus vel ab natura vel ab arte profecto fere semper crisis adfuit.

Quo magis mentione digna a. huius MDCCCXXXIII fuit illa Catarrhi, quem russicum nominant (la Grippe Gallis. Influenza, Huxham) epidemia, quae ex Asia ac Russiae finibus extremis profecta per Poloniam, Silesiam, Marchiam, Saxoniam appetiit, atque inde cursum in Occidentem directum continuans sensim cessavit. Quid dicam? Halas inhabitantium quintam fere partem aliam magis aliam affecit, quum totum tunicarum muciferarum systema vario gradu corriperet.

Febris catarrhalis rheumatica, eum affectum saepissime comitans, praecipue in aegris nimia nervorum irritabilitate laborantibus, atque ad bilis secretionem perversam pronis, nervosam rarius nanciscebatur indolem, vulgo coenaesthesia maxime vexata, languorem cuiusvis membri, capitis pectorisque occupationem graviolem, brevius diutiusve persistentes provocabat. Gravissimo tantum vulnere eos percussit, qui prius iam pectoris malis laboraverant, vel a natura pectus debile, planum et tuberculorum concretioni pronum acceperant. Plurimos enim inde tussis, dyspnoea, et pectoris dolores seu rheumatici seu spastici, modo non semper vexabant, ac magnum eorum numerum phthisis, pridem iam eorum vitae insidiata, breviori corripuit febris hecticae decursu. Cuius morbi varias et profecto satis memorabiles, quas observavimus formas, huic loco alienas transgressus, epidemiam sub Aprilis finem, atque in Maii mensis parte priora paulatim desisse, addo etsi per Iunium paucos gastricis et rheumaticis affectibus ex eodem fonte profectis laborantes vidi; sequelas vero per totum inde annum schola clinica curandas recepit.

Iam ad epidemiam, quam tractandam suscepi, transituro liceat mihi coeli conditionem, quousque nostrum attingat finem, paucis describere verbis. Postquam sub

Februarii finem, atque inde in primo Martis dimidio tempestas serena et tepida intrasset, quae a quinto usque ad duodecesimum gradum columnae Reaumurianae tenderet, terraeque vegetatio expergefata iamiam evolvi coepisset, dum Auster atque Africus fere semper flarunt, decimo Martii die, nec tempestate, nec calore mutato, pluvius ortus est coeli status, quem mox, vento e septentrione ac deinde ex oriente afflante, pluvia gravissima nive intermixta excepit, thermometro ad duos caloris gradus delapso.

Neque haec tempestatis in peius mutatio cessavit, quam usque ad Martii finem, frigus rarius gelationis punctum excedens nivibus volantibus et pluviis atque procellis ex oriente coortis, immixtum, duraret; nec quum calor ineunte Aprili paullo maior redisset, coeli siccitas atque asperitas evanuerant, quae aquilonibus in dies auctae, catarrho epidemio illi, iamiam ingresso optime respondebant. Subito Maii mensis initium nubila illa discussit, ut ab Austero mitigata coeli temperie, inde in umbra quindecim caloris gradus observaremus. Quae tempestas serena usque ad Maium medium una cum siccitate tonitruum experti perstitit, ubi fulguribus vehementissimis coortis Auster in Africum versus, calor tamen minime immutatus est. Quo tempore primos invenimus typho laborantes, quum subito calore ad morbum homines praei essent. Dum vero tonitrua maxime ab oriente brumali orta regionem cauro subiectam appetebant, et dies calidi ad viginti duo gradus usque erant, pluviis terra omnino carebat, etsi noctes humidis ventis refrigeratae saepius octo modo habebant caloris gradus. Eodem modo arebat terra. Iunii mensis initio, qui totius anni fuit calidissimus, venti, ex regione meridionali, nec minus ab oriente brumali atque occasu acciti tempestates cum fulguribus quatuor fere per hebdomadem conduxerunt, quae nec calorem de viginti gradibus die decedere sinerent, nec

multo gelidiores facerent noctes. Iamque mense exeunte bis tonitrua vehementissima ex meridie profecta coeli statum penitus immutarunt. Primum enim, quum viginti sex gradus calor esset adeptus, fulgura duodevicesimo huius mensis die pluviam accersebant modicam, rediit mox vero pristina ariditas, donec die vicesimo quinto, thermometer viginti octo gradus col. R. indiceret, ac post meridiem, Africo vehementer adorto, tonitrua per tres horas durantia pristinam aestatis hilaritatem in peius verterent. —

Pluviis inde atque ventis borealibus acerbis dies abundabant, dum coelum semper nubilum erat, thermometer die septemdecim maxime, noctu octo caloris gradus aequavit. Venti ex occidente afflantes boreales rarius exceperunt, donec Eurus intercurrent, paucos modo reduceret dies hilariores. Quamvis electrometrum saepius ostenderet aërem electricitate nimis oneratum, nec tamen tonitrua, nec fulgura pristinas reduxerunt conditiones, quae e contrario sine crisi impetuosa redierunt, atque inde per Iulium Augustumque ad septimum Septembris diem usque immutata perstitit coeli invidia. Quo tempore, quum Boreas pluviis maximis stipatus subito Euro exceptus esset, tonitrua vesperi bis audita, vehementia Septembris indoli minime respondente insignia, dies serenos Halensibus reddiderunt. Iamque ventis e meridie atque occasu brumali adortis tempestas iucunda et sicca autumnalis sequebatur, quae ad Novembris initium usque vicissitudine omnino carebat, donec procellae ex occidente profectae primum frigus modicum serenum alternarent, ac deinde ventorum origine in occidente fixa, aër iis percuteretur procellis, quae hiemem ineuntem praecedere solent. —

Etsi schola clinica dimidiam fere partem typho laborantium hoc anno tantum curarit, tamen ex iis, quorum praesto mihi sunt morbi descriptiones, comparatis cum illis, quos ipse curandos suscepi, morbi apparebit

indoles, dum eius per urbem progressus, arctioribus finibus cohibitos, modo sectatus, numerum aegrotorum universum addere nequeo. Postquam enim in suburbio Petromontano operarius febre gastrico-venosa, cui cerebri affectio paene primaria accesserat, laborasset, in angulo quodam, prope forum sito, quem Hohenkräm nominant, typhus ortus est contagiosus. Qui locus, quum aedificiis altis obrutus, vento parum pervius, aërem mephiticum, calore concitum incolis coacervatis, cubicula parva, obscura, sordida tenentibus perpetuo adduceret, contagiis oriundis iam antea fuit pronus, sicut Cholerae miasma, in eadem domo, qua nunc typhus, primum comparuit, ac diutius in ea urbis parte perseveravit. Homines pauperrimi, quibus hicce vicus domicilia praebet, tenuissimo victu sustentant vitam, partim nocturnis funguntur negotiis, partim turfae aqua subigendae operam navantes, perfrictionibus quotidianis obnoxii sunt.

Paupertatis, qua premuntur, exemplum unum modo addam, quatuor eiusdem familiae aegros in stramento putrido me vidisse iacentes, qui cum tribus aliis nondum typho correptis, cubile atque saccos duos, quibus pro tegmento utebantur, communicabant. Magnam ibidem vim morbus nactus eadem in domo viginti duo homines invasit, dum in aliis locis multo minorem adibat numerum, multis omnino parcebat. Vigebat vero praecipue Maio, Iunio atque Iulio mensibus, etsi post sex hebdomadam spatium, quum ibidem cessasset, unum alterumve occupavit. Iamque inde variis urbis locis typho afflictos hoc tempore invenimus, quorum tamen, quamvis morbi graviore specie laborantium, major numerus exanthemate caruit, sicut in illa domo aegrotantes primi, dum postea in pluribus optime effloruit.

Paucis modo mense Augusto typho hic succumbentibus in suburbio Petromontano recrudit hoc tempore

morbi vis, attamen dum in locis iam indicatis omnes, quas conferre potui, notiones, contagium sua sponte, sive ex humana natura et conditione externa natum esse docent, hic supponere licet, contagio communicato primam coalitam esse morbi describendi radicem. Constat enim in iisdem mensibus, quos supra notavimus, per vicos circumiacentes febrem miliarem, ut typhum multi medici, vulgus secuti appellant, magna cum vi esse grassatam. Ex quibus, quum saepissime cuiusvis generis merces praecipue vero frumenta, farraque in urbem portarentur, nec minus rustici ipsi affines urbanos frequentarint, negare haud ausim, hac via maxime tamen dubia, contagium in urbem esse translatum, quia in pluribus urbis partibus hoc tempore typho exanthematico laborantes scholae clinicae imploraverunt auxilium, atque insuper in farris mercatoris familia plerique huius morbi primo impetui succubuerunt. Etsi tamen in paucis familiis, quae inde far procurabant sibi, morbum ortum esse concedo, multo maior harum numerus vero immunis eius mali remansit. Quod eorum causa addo, qui typhi contagium semper idem esse credunt, quum ipse postea, quid de hac re sentiam, paucis explicare tentare velim verbis. Ex quo quasi fomite per Septembrem, Octobrem, Novembrem primum celeres, deinde tardiores fecit morbus progressus, non tamen hominum numerum prioriaequalem invasit, ac sensim cum frigore maiore, quod Novembris finis adduxit, secessit. Mirum, quod in illis mensibus, qui summa aëris siccitate, calore, coelique hilaritate fuerunt insignes, typhus saepius una domo *) contentus maxime floreret, dum tempestate tonitrubus supra memoratis, procellisque, quas November secum duxit, cessabat. Fere omnes, qui typho iterum recrudescente aegrotabant, exanthemate fuerunt obtecti. —

*) Schönlein Vorlesungen. cf. Th. II. S. 48.

Ad morbi decursum ipsum iam transgressuro notissima omnibus, quae huius morbi de Hildenbrand proposuit, stadia paucis adiungere verbis liceat, ut clarius inde elucescat, etsi numero minora describam, fere eandem me observasse, quam ille, typhi conditionem.

Primum infectionis stadium describit i. e. tempus, quo contagium hominem adortum ita eius peragret corpus, ut morbo fiat evolvendo opportunum. Quod, si quis satisfacere velit praeceptis theoreticis, certis finibus circumscribere nequeo; saepius enim homines vidi, qui quum contagium videlicet recepissent, et multa praebuisse viderentur symptomata, in iis maxime, quos febre revera afflictos observavi, conspicienda, tamen morbi remanerent immunes. Me ipsum in visendis aegris nescio quis occupavit sensus alienus, dum corpus pertractans, contagii transitum animo volvi, quem etsi bis prodromis quibusdam, postea descriptis similibus exciperetur, tamen phantasma magis, quam infectionem sensu perceptam appellarem.

Secundum morbi stadium Hildenbrand opportunitati attribuit, quo nomine contagii in corpore evolutionem designat, donec hominis plane eo imbuti ad reactionem concitentur vires, quod hercle a priori discerni nequit. Simulatque enim contagium iusto loco, i. e. ei recipiendo prono adhaesit, nec hominem contagio, seu vita, seu morbo peracto ipso *), iam assuefactum invenit, illa deinceps oritur, credo, processus morborum evolutio, cuius introitus febrilibus notatur symptomatibus. Cui tempori prodromorum ab aliis auctoribus alia signa adscribuntur, neque eorum spatium certis finibus terminatur, quum saepius homines primo contagii attactu nondum satis perculsi, pro-

*) Vidi in familia omnes typho exanthematico correptos excepto patre eorum, qui in Gallia febre nosocomiali perfunctus fuit.

dromis levibus iam afficiantur, ac quasi cum morbi evolutione luctentur, donec infectionis periculum denuo subeunt, graviori impetui succumbant. Quum in eadem domo multos deinceps in morbum incidentes observarem, per tres minime ad quinque dies usque prodromos huius typhi durasse confirmare possum; nec tamen eos hic respicio, qui prodromis solis correpti, crisis levissimis post paucos convaluerint dies. Tali prodromorum invasioni saepius eos succubuisse vidi, qui aegre officia affinis morbo affectis praestiterant, nec defuerunt in quibus post nonum levioris eiusmodi febris diem, sudor modicus, rarius diarrhoea huncce terminavit prodromorum effectum. Eas, quae febrem quamlibet antecedere solent sensorii communis, corporisque functionum ceterarum laesiones transgressus, capitis calorem in fronte maxime apparentem, animi anxietatem, quae affectis locum sollicite mutare, ac saepius sub die versari suaderet, et tussiculam, aut si mavis screatum, saepius aegrotantes haud onerantem, frigoris denique sensum in cervice dorsoque, contagii in corpore progressibus adscripserim. Quae organorum respirationis affectio, contagium hac via in corpus transire, significare mihi videtur, certe tunica mucifera *), quae nares et fauces, nec minus ea, quae bronchios obducit, contagium facillime adhaerere patitur, ac saepe homines tum demum aegrotasse vidi quum per noctem aegrorum servassent cubile, eorumque exhalationes spiritu recipere cogerentur, quamvis prius impuniti typho laborantes quotidie attigissent. Quo tempore praeterito, quod evolutionis stadium appellarim, sequitur reactio febrilis, iam diu prodromis istis praesagita, quam in his aegris semper eodem fere modo decurrentem vidi, etsi pro ae-

*) E. Horn, Erfahrungen über die Heilung des Lazarethfiebers. Berlin 1814. S. 62. C. Hartmann, Theorie des ansteckenden Typhus. Wien 1812. S. 93.

groti cuiusvis indole multum inter sese discrepent symptomata.

Septem terminabatur diebus, quos tertio stadio totidem excipiebant. Postquam igitur typho succumbentes prodromis solitis alii magis alii vexati erant, dolores per caput vagantes, frontem saepius quam tempora prementes, febris indicabant invasionem. Quod symptoma una cum dolore obtuso, fluente in cervicibus, constantius observavi, quam horrorem sive horripilationes repetitas, cuiusvis febris nuntias. Quibus vero horror maior accessit, ii simul pallore genarum livido, cute anserina, tremore artuum, vertigine intercedente sunt vexati; easque alienationes mox tunicae muciferae intestinalis affectae symptomata, sitis, lingua rubra, praecordiorum anxietas secuta sunt. Hildenbrand hoc febris initium tertio stadio invasionis adscribit, quod in hac epidemia a febre ipsa haud discernere potuimus. Describimus vero iam corporis reactionem, quam ille stadium quartum inflammatorium, alii catarrhale appellant, quo nomine lubenter contenti, neque omnia symptomata, in diversis typhi epidemiis observata respicientes, quae in aegris hic describendis vidimus, adumbraturi sumus.

Primi septem febris dies ad synocham catarrhalem rarius gastricam proxime accedebant, a quibus tamen in plerisque aegris, capitis affectio primaria et peculiaris facile eam dignosci iussit. Corporis functiones vitales saepius acuminatae, raro suppressae, nunquam viribus exutae apparebant. Rigorem vagantem medullae spinalis cursum prosecutum, in una tantum aegrota, ac ne illum quidem magnum observavi *).

Horripilationes cum congestionibus modicis organa centralia versus, calor excipiebat, qui etsi tegmenta gra-

*) Cf. Jahrbücher der ambulatorischen Klinik zu Halle herausgegeben v. Prof. P. Krukenberg. Halle 1824. S. 196.

vida hand tolerabat, tamen levissima perfrictione in horrorem denuo vertebatur. Pulsus saepissime expansus, mollis, frequens fuit, attamen non raro tensus, duriusculus et celer, pro indole aegrorum inflammatoria. Oculi rubri, conjunctiva madida, pupilla, ubi congestiones vehementiores cerebro periculum minitabantur, coarctata; quibus aegris paucis exceptis, huius stadii symptomata, capitis affectionem spectantia, multum ab encephalitide divergebant. In illis aegris, qui Maio atque Iunio in morbum inciderunt, gastricam magis indolem typhus exhibebat, unde prodromi iam nausea, ructibus, vomituque notarentur ac febris ipsa vomitibus creberrimis, raro biliosis, nec minus ventris tensione, borborygmis, flatibusque, alvo plerumque obstructa, invasionem medicis indicaret. Nec tamen hoc gastricismo signa catarrhalia, quae in pectore typhi, morbi exanthematici, indole provocata nominarem, reprimebantur, etsi leviores fiebant, dum in posterioribus aegris tantam vim adipiscuntur, ut tunicae bronchiorum muciferae, imo pulmonibus ipsis inflammationem concirent, atque in omnibus fere aegrotis respirationis molestiae, tussis, sputa tenacia hand raro cruenta et dyspnoea, ventris mala longe superarent. Videlicet auctumnus pulmonum ille perpetuus hostis, hanc naturae mutationem morbo attulit.

Iam vero de iis locuturus sum doloribus, quos rarius in uno eodemque loco fixos, sed per dorsum, pectus, abdomen atque per extremitates vagantes plurimi rheumaticos *), nonnulli spasticos nominant. Qui, quum per totum hoc stadium vigere, rarissime posteriori induci solerent, imo in hac epidemia, medico, cui primus typho correptus traderetur, febrem gastrico-rheumaticam ipsi

*) Ackermann, (von der Natur des ansteckenden Typhus Heidelberg 1814.) inde Typhum febrem rheumaticam nominat, quam nervorum prolapsus excipiat.

esse oblatam, persuaderent, donec stadium nervosum gravioribus malis hosce fugaret affectus. Qui tamen rheumaticis primo intuitu simillimi, tantum ab iis discrepare mihi videntur, ut cerebri peraeque ac medullae spinalis affectioni eos adscripserim. Quorum quae symptomatum consideratio prius iam medicum illustrem commovebat, opinor, ut neuritidem typhum nominaret. Sicuti vero cerebri, praecipue arachnoideae affectionem quandam ab encephalitide, pneumoniam a catarrho, rheumatismum a myitide discernimus, his quoque doloribus suum condonemus locum, necesse esse, credo. Vix ac ne vix quidem medicamina rheumatismo apta, multo minus ea, quibus spastica curamus mala, hisce doloribus fere praescriptum imminuere poterant decursum, dum stadio inflammatorio praeterito, saepius iam post quartum diem, exanthematis eruptione magna notatum, sponte evadebant. Quos dolores cum iis lubens comparaverim, quos cerebri medullaeque spinalis per graves partus, affectus mechanicos et vitia organica laesiones evocare solent, quorumque indoles nondum satis detecta diu etiam, opinor, oculos nostros effugiet. Propagantur saepius in digitos, surasque, ubi tantam vim accipiunt, ut artuum rigiditatem aut si mavis inertiam hoc ex fonte profectam crediderim. Verisimile cutis actione praeternaturali, retenta, immutata, haec oritur systematis nervorum irritatio, quam facillime tales perturbationes prosequi, combustiones maioris potestatis, nos optime docent. Qua artuum affectione evenit, ut aegri alioquin inquieti, capitis pectorisque malis infestati diu in lecto eandem servant positionem, donec cutis ardor, animi anxietas febre exacerbentur, et in alium locum se convertere iis suadeant.

Maxime hoc inflammatorii stadii dimidium primum continentem ostendebat febris typum, qui exacerbationibus vespertinis a sexta sive octava vesperi hora incipientibus paullum irritatus, horis matutinis mediocri cedebat

remissioni. Non paucos tamen aegros schola clinica curavit, qui tempore meridionali lectum relinquerent, atque per horas nonnullas considerare optime tolerarent, donec vesperi calor, anxietas cum febre recrudescent, cubile repetere eos cogerent. — Lingua plerumque humida et rubicunda, vel muco albido leviter tecta, faucesque calidae potum acidum fere perpetuo appetebant; quo desiderio ne illi quidem carebant, quibus, quum pectoris irritatione permagna laborarent, acida summas concitarunt tusiendo molestias. Stethoscopii ope audiri poterat per totum thoracem strepitus stridorque e muco ortus; ea tamen affectio catarrhalis multo maiorem vim saepius adeptae est in stadio sequente, quod pro indole asthenica tanta pericula minari haud putares. Pneumoniam nusquam, encephalitidem bis hocce stadium inflammatorium prosequentes observavimus. Alvus vulgo fuit obstructa, venter modice tensus et mollis, regio epigastrica saepius quam coecalis fuit tactionis impatientissima. Urinam deiciebant aegroti satis rurbam, parcam et spissam, nec nisi in iis, quos gastricis malis maxime obrutos commemoravi, turbidam et iumentosam. Capitis denique affectionem inflammatoriam appellantes, e rarioribus exemplis indolem communem deduceremus, ebrietati saepius eam inveni simillimam, quum sensus sopiti magis quam oppressi essent, ut veluti narcoticum quoddam eorum coercuisset functiones, unde capitis dolores minima aegrorum pars, baryoeciam, vertiginem, fulgores micantes, tenebras oculos obruentes plurimi quererentur.

Quarto morbi die, exacerbatio vespertina alia magis alia cum vehementia omnia adaugere solebat morbi symptomata, praecipue cutis turgor, qui in priore tempore modicus, cum calore haud gravante coniunctus fuerat, summum adipiscebatur gradum, quem ne in illis quidem aegris desideravi, quorum in cute exanthema haud effloruit. Nec defuerunt homines morbo afflicti, qui hoc tan-

tum tempore Roseola mox describenda essent obiecti, quae inde evanida postea non rediit. In uno tantum aegroto epistaxis satis profusa exanthematis comitabatur eruptionem, quacum secunda stadii inflammatorii periodus, in omnibus fere, quos ipse tractavi, aegris intravit; quam crisin cutaneam brevis sequi solebat symptomatum remissio, mox feбри redeunti cessura. Parotidum tumores, petechias hoc tempore iam provenientes, et miliaria exanthematis loco apparentia in nullo prorsus observavimus aegroto. Quo morbi momento multi tantam retinuerunt arbitrii vim, ut negotia vel non relinquerent, vel capitis temulentia nimia coacti, in scholam clinicam ipsi venirent, ubi exanthema ab omnibus observabatur. Nec tamen hoc in morbis exanthematicis insolitum appellarim, quum scarlatina laborantes prius iam in campis versari vidissem, quin processus cutaneus hac diaeta ullo modo turbaretur. Ceterum tales aegros in stadio nervoso quoque levissimo tantum morbi gradu correptos fuisse, non est quod pluribus addam.

Exanthematis decursum deinde explicaturus convertito me ad stadium morbi tertium, nervosum, quod quinto loco Hildenbrand posuit. Primum hic commemorare mihi liceat, non semper iustum septem dierum spatium stadium catarrhale praecipue in iis aegris servasse, quibus ex inflammationibus topicis periculum imminebat, ubi saepe stadium nervosum ad nonum morbi diem, reiectum inveni, quod ne tum quidem magnum fuit. Tales aegroti pulmonum affectione maxime laborantes, saepius in catarrhum chronicum, tussis spasticae molestiis adauctum, inciderunt, qui interdum phtisi tuberculosa excipiebatur. Tussis illa brevi post crisin febris imperfectam tardamque indolem insidiosam suam medico aperuit, quum nec medicamentis cuiusvis generis nec, regimini cautissimo cederet, sed in dies maiorem vim adipisceretur. Attamen ubi causae nocivae e constitutione, conditione, sedibusque aegri pro-

fectae morbi decursum haud turbarent, septimo morbi die nova oriebatur febris exacerbatio, quae capitis dolores atque occupationem, iam prioribus diebus increscentem saepius ad summum fastigium evexit. Deliria, quae a quarto morbi die orta, maiore minoreve gradu aegrotos vexaverant, ac vulgo impetuosam habuerant indolem, ut noctibus, praecipue inde a vespertina exacerbatione orta, quietem depellerent, sub lucem cessatura, hac nocte vehementissima fieri solebant. Orgasmus sanguinis maximus, pulsus celeritate, faciei rubore, cutis ardore et exanthematis eminentia insignis, fere semper transitum prioris in stadium nervosum significabat, qui ne ibi quidem desiderabatur, ubi nono demum morbi die haec sequeretur febris diadoche. —

Vociferantes aegroti lectum relinquere, solita adire negotia, impedientesque verberare studebant, donec nimia virium contentione defessi, saepius in somnum vel torporem somno similem, deliriis tamen mussitantibus ab illo discrepantem, inciderent. Facies, quae in stadio priore rubra, dolores quidem prodens, minime vero collabefacta fuerat, iam turgore amisso pallida, oculi in dies magis retracti languidi et saepe in eandem rem recti, apparebant. Lingua a quarto, quintove morbi die siccescit, ac, rubore pristino iam amisso, muco flavo, subfusco aridoque obtegitur; musculis vix promota tremet, atque intumescens verba tarde et obscure edi efficit; saepius aegri longius porrectam retrahere neglexerunt. Tunica mucifera, quae os, nares faucesque obtegit, in stadio inflammatorio tumida, rubra et sensibilis, saepius deglutationem onerans, iamiam livida fit, pallida et crustis fuscis superinfunditur, dum aegroti oribus apertis iacent. Cibus plane spernentes, nec potus semper avidos, torpidos tamen plerosque haudquaquam appellaverim, quum omnibus, quae phantasmatis forte ipsis a mente alienata oblati responderent, mirum in modum irritarentur. Sic eos,

quos iam diu adstantes ignoraverant, statim agnoverunt, quum phantasia eorum praesentiam exposceret, nec minus tamen mentis compotes videbantur, forte conditioni praesenti idonea delirantes, dum accuratiores indagatio animi aberrationes demonstrabat. Praecipue in levioribus morbi formis typhomania i. e. sopore deliriis tardis perpetuo turbato, tenebantur aegroti, unde ne in iis quidem, qui dormire videbantur phantasiae immutatae illa commotio procumbebat.

Symptomata, quae tractus intestinorum producebat, varia pro aegrorum indole inveni, supra enim iam monui, in aestate morbo huic obnoxios maiore eorum vehementia excelluisse. Qua re vomitus, ructus, odor oris foetidus, praecordiorum anxietas, dolores in hepatis regione iam a postremis stadii inflammatorii diebus adorti, morbi decursum in hoc quoque stadio prosequiebantur, raro tamen eandem atrocitatem servabant. Nec dolores in coeco fixi, huic febri pro multorum opinione necessarii, aegros eadem semper molestia vexabant, etsi omnino fere aderant. Quam glandularum muciferarum affectionem subinflammatoriam, vel potius congestivam, catarrhali lubentius morbi indoli, quam biliosae adscripserim, quum in iis quoque aegrotis haud desiderarentur, quos cruditis gastricae nunquam prorsus infestarent. Utrum vero tunicae illius sphaceli prodromis*) producat, nec ne, diiudicare etiam differo. Diarrhoea serosa, sive mucosa, quam tenesmus raro tantum comitabatur, fere semper aderat, nec tamen defuerunt, quorum regio coecalis sub huius stadii finem doloribus prorsus vacua videretur. Multo maiori periculo ii fuerunt obnoxii, in quibus cum pectoris inflammatione catarrhali gravissima, similia intestinorum mala adessent, quum paucos eorum diligentissima cura morti eripere posset; dum alios observavi, in qui-

*) Cf. Hartmann, l. c. p. 72.

bus sectio facta pneumoniam in postremis vitae diebus catarrho superinvenisse, tunicam mucosam vero, neque in coeco neque in ileo ulceratam, sed rubore saturato cum glandularum tumore insignem demonstraret. Mentione haud indignum mihi videtur, hosce aegrotos, exanthemate vacuos fuisse, ac morbum eos ingressum decursu ceteroquin irregulari ad febrem gastrico-venosam, supra descriptam, proxime accessisse; qua re Schönleinii illud dictum etiam probatur: typhum abdominale ceteras formas atrocitate multum superare *).

Pulsus maximam hoc in stadio observavimus mutabilitatem, qua re certum eius typum constituere nequeo; plerumque parvus fuit tenuisque, interdum duriusculus, raro eius frequentia centum triginta ictus superabat, nunquam centum non explentem eum inveni. Vulgo febris exacerbationes vespertinae certis finibus non erant circumscriptae, ut matutina exacerbatione excepta, continuum nunc quoque typum servaret morbus. Leviores autem typhi forma laborantes mane ita molestis liberabantur, ut alioquin morosi mentis parum compotes, irritabiles sive torpidi, optime quaestionibus hoc tempore responderent, ac quieti potum cibumque expostularent, quod praecipue in liberis ad annum duodecimum nondum adultis observavi. Pauci per totum huius stadii tempus, deliriis levibus raro turbati, tamen inquieti, anxii et lacrimantes, dum cubandi rationem perpetuo mutant, nulla porro quaerentibus reddebant responsa. —

Gravissima prae ceteris cutis fuit hoc in stadio conditio, quum inde a quinto morbi die iam arescere soleret, ac septimo vel octavo omnem fere amitteret turgorem. Dum enim hoc tempore exanthema sensim evasit, pallido apparuit cutis colore, calorem vero mordacem adepta, transpirationis ne levissima quidem ostendit vestigia. Quae

*) Cf. Schönlein l. c. S. 26. S. 39.

eius inertia in illis praecipue aegris valebat, qui vel exanthemate vacarunt, vel per breve modo tempus id ostenderunt. Quum tanta expirationis laesione aegri videlicet infestarentur, sudores profusi in aliis observati, quibus ad colliquationem tendebat sanguis, petechiasque procreabat, morbi levamen capitisque liberationem minime secum ducebant, dum modicae cutis actiones, quas exanthematis iustus decursus interdum evocabat, multum minuebant cerebri affectionem, nec minus intestinorum dolores; quod prae ceteris in iuveni feliciore loco nato vidimus. Haud multum in urina pono, quam sine morbi vicissitudine flavam, rubram, fuscam inveni, sed intestinis nimium afflictis turbidam; nec tamen ante crisin morbi perfectam sedimentum habebat spissius. Paucis, qui iam in stadio inflammatorio, affectione vesicae catarrhali laboraverant, ischuria, quam spastici prosequerentur dolores, summae in hoc stadio molestiae fuit, donec repetito cederet medicaminum idoneorum usui. Nono morbi die commotiones illas febriles, quas sudores, alvi faeculentae, urina cum sedimento, exciperent, (crises praevias medici nominant), non nisi in iis aegris vidimus, quos exanthemate vacantes, nec manifeste contagio imbutos febre gastrico-venosa magis, quam typho vero laborasse existimo, ceterum fausti ominis non fuerunt, quia bis eiusmodi aegrotos decimo quarto vel vicesimo primo morbi die morti succubuisse vidi. Faustiores perturbationes criticas undecimo febris die intrantes observavi, quae tamen brevi post e conspectu evanidae, sed decimo quarto demum die maiore latitudine reversae, infracta morbi vi, ad convalescentiam certam aegros traduxerunt.

Postremis stadii nervosi diebus indoles febris asthenica clarior prodire solebat, quae surditate paene completa, subsultibus tendinum, motibus involuntariis, situ in dorso immutabili, alvisque profusis, lividis et mucos-

sis, quae aegro nescio elabebantur, satis manifestabatur. Quae vero sedes, aegris invitis iis, plerumque deiciebantur, quos multum levior invaserat typhi forma, infausti vero ominis eae videbantur, in aegris sopore capitis iam liberatis. Haud raro genitalibus manus infigebant aegroti, licet pruritu earum partium inscii eo permoti, quum nimiam cupidinem sexualem in nullo prorsus aegroto, imminutam fere semper invenerim. — *)

Stadium crisiuum iam a Praeceptore meo septem diebus circumscriptum, ei, quod Hildenbrand morbi sextum appellat, fere respondit, attamen in iis, quos typho correptos hoc anno habuimus, tam occulte in convalescentiam saepissime transiit, ut neque hoc, neque morbi decrementum, stadium certum appellare possimus. Plerisque aegris sudores primum per breve, deinde per longius tempus toti corpori emanantes morbi vim infregerunt. Quibus obortis, lingua a marginibus inde ad mediam partem madescere, crustae atrae naribus fancibusque inhaerentes, muci secretionem adaucta, solvi solebant. Alvos criticas in iis tantum vidimus, quibus ad gastrica symptomata febris prona fuit. —

Urinam criticam, flavam et dilucidam, sedimentum album cristallinum deicientem saepius vidi, ubi exanthematis decursus regularis legitimam prae ceteris exhiberet typhi formam; parotididem, in levioris typhi die duodecimo observatam, criticam haud appellaverim. Plerosque aegros somnus longinquus, suavis et altus ad convalescentiam conduxit. Raro tantum decimo quarto morbi die, sudoribus modicis, universalibus, olentibusque exortis, ita mutabatur morbi status, ut inde convalescentiam incepisse elucesceret; nehisce aegrotis exanthema defuit. Ceteris sensim, perturbatione critica licet eodem die orta,

*) Cf. Krukenberg, l. c. 199.

morbi decrementum adfuit, saepius enim recrudit febris, donec sudoribus repetitis, atque alvi deiectionibus modicis et faeculentis, morbi vis infringeretur. Nulli vero die decimo tertio vespertinus ille defuit impetus febrilis, quo priorem corporis conditionem, licet incassum saepe, restituere conaretur natura.

Iamque hac re plerumque differebant illae typhi formae, quae licet ex eodem contagio ortae, exanthemate carebant, quod rarius certis crisis diiudicatae per lysin evanescerent, dum febres gastrico-venosae quatuordecim dierum cyclum interdum repeterent, nisi iam vicesimo primo morbi die crisis gastricis maxime refractae, tarde ad convalescentiam accederent. Cuique vero partium corporis nobiliorum, ut medullae spinalis, cordis et quae sunt reliquae, malis prius iam laboranti quaevis febris eiusmodi forma, crisis totum corpus penitus debilitantibus, mortem ex inanitione facile concitavit.

Convalescentiae inde exortae duo genera observavi, alterum typhi contagio peculiari manifeste producti alterum earum, quas irregulares formas appellarim, quum vel sponte, ut videbatur in aedibus contagio haud infestatis ortae sint, dum viget typhi epidemia, vel diu post eius decursum intrarunt, ac feбри gastrico-venosae illi cum maiore capitis affectione, quae in primis morbi diebus exorta typhomaniae, ab Hildenbrandio descriptae *) simillima fuerit, eas lubens adscripserim. Convalescentes illi debiles quidem diu erant, quum aurium tinnitu, artuum rigiditate, vel nimio systematis vaserum erethismo per hebdomadas quasdam premerentur; attamen animo contenti, (*εὐφροροι*) saepius laeti erant, cuiusvis voluptatis avidissimi, dum hi morosi languidi, cuti quasi inhae-

*) Hildenbrand, über den ansteckenden Typhus. Wien 1815. p. 71.

rentes et levissima noxa infestati, sapore cuiusvis cibi diu egebant, praesertim quum modica eius copia intestina iam onerarentur. Ubi pectoris organa prae ceteris laborarent, tussis remansit spastica, quam dolores sub ster-
no fixi, rarius sputa cruenta comitabantur, dum intesti-
norum affectione inflammatoria prius vexati, alvi deiectionibus limpidis, raro eius obstructione laborabant. Inde quoque huius temporis pericula, febris recidiva, oriebantur, quum qui celerius cibis opimis ventrem implerent, novis sanguinis ad caput congestionibus et dolore in regione coeci intestini cum diarrhoea laborarent, qui perfri-
ctioni maturius exponerent corpus, in inflammatoriam pulmonum inciderent irritationem; animi perturbationibus vero utriusque generis convalescentes in recidiva modica incidisse memini. —

Tussis convulsiva, cuius epidemia brevi post sequebatur, multos liberos typho perfunctos gravissime invasit; porriginem larvalem, tanquam crisin cutaneam consecutivam typhum excipientem in puella quatuor annorum vidi, quam certissima hydrocephali acuti symptomata, per septem dies remediis idoneis curata, in stadium nervosum traduxerunt, ut sorori et matri contagium postea imper-
tiret. Scabiei formas foedissimas, purulentam atque cachecticam, saepius continuo optimorum medicaminum usui repugnantes, quotidie fere invenimus, quamvis prioribus annis, ubi typhus Halas non attigit, multo minor ea contaminatorum numerus fuisset. Fortasse eadem aëris, exhalationum mephiticarum et quae sunt reliqua, mala, quae, contagio exorto, provocant, processum typhi febrilem, ad hanc quoque efflorescentiam localem cutem pronam reddunt. Hasenoerlius *) iam scabiem creberri-
mam typhum cum petechiis proscutam esse commemoravit. Scarlatinae epidemia hoc anno non rediit, duos, opinor,

*) Hasenörl. Historia medica febris petechialis. p. 44.

huius exanthematis levissima forma notatos schola clinica tempore autumnali curavit.

Invasit typhus prae ceteris homines aetatis flore gaudentes, nec tamen pepercit liberis ad pubertatem nondum adultis, infantes matris mamma adhuc nutritos nunquam eo affligi vidi. Gravidas abortu haud vexatas, quamvis infantis motus per totum febris decursum cessarint, puerperas, seu lactentes inter febrem deposuerint, nec ne, felicissime ex ea evasisse, scio. Menstruationem in stadio inflammatorio modice profluentem, sine aegrae damno percurrere, vidi. Qui vitiiis organicis vel nobilioris cuiusdam organi labe prius iam aegrotaverant, crisi- bus vel succubuerunt, vel inde diutinum omnium virium collapsum retinuerunt; phtisicos celerrimus febris hecticae decursus fere semper corripuit. —

Therapia, ut quae naturam, aegri saluti plerumque ipsam prospicientem, adiuveret, pericula febris impetu singulis corporis partibus imminentes averteret, crises atque inde convalescentiam iustis finibus coerceret, simplicissima fuit. Venaesectione, ubi sanguinis orgasmus, pulsus celeritas, aegri constitutio poscere videbantur, instructa idonea, prosperum eventum fere semper vidimus. Crustam pleuriticam tamen sanguis nunquam habuit, nec venaesectionem pulsum imminutio semper sequebatur, quum vasorum orgasmus contagii stimulo sustentatus, perduraret. Deinde hirudinibus partibus gravius inflammatis apposis, et fomentationibus frigidis capiti fere semper adhibitis, ventris functiones pro re nata ad iustas actiones medicaminibus idoneis reduximus. Emetico, quod febris iam imminens introitum reprimeret, semper abstinuimus. Tunicae muciferae secretionem, ut in intestinis augeremus, Calomelane usi, eodem remedio congestiones capiti periculosas compescimus. Siti, saepissime in primo stadio haud tolerabili, moderandae acida praecipue mineralia suffecerunt. Ubi intestina irritatione

subinflammatoria laborarent, venterensus, regio coecalis tactionis impatiens et alvi mucosae sive limpidae, profusae essent, aqua oxymuriatica, destillatae duplo liquefacta mirum saepe attulit aegris auxilium, ut sanguinis ad colliquationem proclivitas iamiam imminens, inde evanesceret. Quibus pectoris affectio nimia hoc medicamen denegabat, tenue porrigebatur radice ipecacuanhae infusum, quo dolores corpus adhuc pervagantes mitigare et cutis actiones paulatim incitare studebamus, donec stadium nervosum, pulsus tenuitas capitisque gravitas, simul deliria, vesicatoria derivantia in femoribus surisque indicarent. Tussis spasticae impetus, nec non dyspnoeam sinapismi ac vesicatoria perpetua in pectore haud multum leniebant. Expectorantium usus modicus saepe iis erat saluberrimus. Viribus iamiam collapsis, et inflammationibus localibus periculum haud minitanti- bus, valerianae infusa aethereis remediis corroborata, et quae sunt reliqua, in usum vocabantur. Crises diaphoretica mitiora, convalescentiam diaeta cautissima adiu- vabat, donec ciborum appetitu reverso, amara et tonica, primum mitiora, deinde china ferrumque tolerarentur. Balnea tepida, pro aegrorum paupertate rarissime qui- dem praescripta, semper eundem, quem praestantissimi laudant medici, habebant eventum prosperum; perfusio- nes frigidas affectio pulmonum inflammatoria prohibere vi- debatur, quum ante multos annos saepius pneumonia gra- vissima inde orta esset; lavacra vero frigida et acida faciei, collo et manibus pro re nata adhibebantur. —

Summam denique curam aëri purificando tribuimus, quo venisse opinor, quod tam pauci in plerisque aedibus contagio attactis morbo succumberent. Non minus vero metus, quo plerique typho correptos vitabant, contagii impediit progressus. Fumigationes cuiusvis generis sper- nentes cubacula aëri pervia praeberi iussimus, saepius fenestram per totum diem claudi vetantes, etsi tempestas

frigida magis erat quam tepida; in aestate ipsa ne noctibus quidem fenestras clausas condonavimus. —

Quamvis plerique aegri videlicet contagium ab aliis concepissent, ac tabulae, quas pro infectione singulorum verisimili mihi deinceps composuissem, convalescentes, praecipue vero ubi praecox sequeretur cutis desquamatio, ad contagium traducendum semper fere esse pronos demonstrarent, non tamen defuerunt, quibus typho cum exanthemate laborantibus nullo ex fonte infectio posset deduci. Quod si vero quis nos non satis diligenter omnia perquisivisse opinatur, refellere eum quidem nequeo, credo tamen faventibus genio epidemio atque conditionum aegros tenentium malis, sordibus, et exhalatione vegetabilium animaliumque mephitica typhum ubique oriri posse, atque inde evolvi contagium alium magis alium servans malignitatis gradum, neque in infecto quoque eandem morbi formam producere coactum, sicut variolarum contagione hic variolae, illic varioloides, varicellaeve gignuntur pro affectorum incitabilitate diversa. Quare inter typhum cum exanthemate atque hoc symptomate carentem, eundem tamen cyclum ceteroquin percurrentem, discrimen instituere, praecepta theoretica sectantis esset, quum saepissime contagio ab aegroto, cui effluit illud, profecto, alter afficeretur, in quo vix cutis turgorem observaremus, nec non contrarium in quaque obveniret epidemia. —

Nec scarlatina hac vicissitudine caret, similique modo aegroti maculis eius vacui maioribus periculis obnoxii sunt, quo typho laborantes iusto efflorescentiae cutaneae decursu sublevantur. Plerosque igitur medicos, nostris temporibus spectatissimos secuti, morbum exanthematicum hunc typhum contagiosum appellamus, licet exanthema nostro tempore rarius observetur, distinctiones illas scrupulosas inter typhum contagiosum atque hac indole carentem, febrem nervosam simplicem atque abdominalem, aliis lubenter relinquimus

longinquis observationibus innixis, donec experientia propria iustam nos in hac re docuerit viam. Eos aegrotos vero, quos hic descriptos mihi observasse obtigit, febre exanthematica, cum rubeolis ac scarlatina comparanda, laborasse demonstrant: contagium manifestum, tunicas muciferas afficiendo pronum, febris decursus eiusque crises cum desquamatione, prae ceteris vero exanthema peculiare iamiam describendum.

Exanthema typhi contagiosi proprium, si eam, quam Willan proposuit, cutis morborum descriptionem ac dividendi rationem sequimur, roseolae adscribamus necesse est, ac, quamvis pro multis, quos postea describemus, rebus inter se discrepet, ei huius generis speciei, quam miliarem nominat. Quod si vero a nominibus penderet artis medicorum salus, profecto multas eius formas ac species sistere quisquis posset. Liceat mihi primum, quem ipse in aegrotis nostris observaverim, huius exanthematis decursum describere, tum vero, quae iam multis annis ante constituta fuerant, paucis addere verbis.

Plerumque quarto, rarius tertio vel quinto morbi die, quae definitio, non satis constituto febris initio, si longius praecesserit prodromorum tempus, discrepet necesse est, in collo, praecipue vero in humeris, brachiorum parte superiore atque in pectore circa sterni manubrium erumpunt maculae roseae, marginibus discretis diffusisve (interdum laciniatis) circumdatae, supra cutem paullo prominentes initio quidem dispersae, sensim vero numerum ita augentes, ut quasi marmorata appareat corporis superficies. Attamen non semper talem earum observavimus frequentiam, quum in hac typhi epidemia, nonnullis aegris exceptis, eruptio parca modo esset, qua re saepius in loco iam descripto solo vidimus maculas illas, quae vel per dies quosdam, vel per unius diei spatium locum tenentes, eo facilius negligi ac negari poterant.

Ubi iustum invenimus exanthematis decursum, partibus nominatis iam roseola obsitis, pectus reliquum et brachia, deinde dorsum, abdomen ac postremo extremitates inferiores maculas propellunt. Rarius facies exanthemate obducebatur, nec nisi in ultimo eruptionis tempore, ibique erat maxime diffusa eius forma, color e purpureo ruber, ac multum maculae e corporis superficie eminebant. Quum digito hasce maculas, in una alterave corporis parte clarius efflorescentes, vel ubique parem ostendentes magnitudinem, tangerem, asperae, quasi granosae sive nodosae mihi visae sunt, ac microscopio simplici adhibito, albidas in fundo roseo eminentias ostenderunt. Nunquam, pruritu vel morsu se vexari aegri, questi sunt, antequam maculae provenissent, neque eo, quo in cute florebant, tempore tale quidquam ex iis audiivi; saepius tamen ictus electricos per totam corporis superficiem salientes senserunt quarto, tertio vel quinto morbi die, quibus ii non minus obnoxii fuerunt, in quibus ne minima quidem observaretur macularum eruptio, febris vero eundem ceteroquin sequeretur symptomatum ordinem. Fortius digito pressae statim evanuerunt maculae illae mox rediturae, rubore e centro ad margines profluente, quod, optime in iis, quae glutaeos tenebant, maiore insignibus rubore, observatum, natura macularum ipsa declarat, quum media pars turgidissima appareat.

Magnitudine valde sibi dissimiles erant maculae illae, plurimae enim vix lentis, aliae fabae, paucae grossi amplitudinem aequabant, nec minor coloris varietas. Exceptis enim iis, quas iam supra monui in facie atque in glutaeis saturato rubore praeditis, saepe tam pallidae apparebant, ut, nisi luce maxima illustratae, atque a latere accuratius observatae, oculum spectantis fallerent, qui nullas se videre contenderet. Perstabat roseola plerumque ad septimum usque sive octavum febris diem in cute paullisper turgida non tamen humescente; inde stadii ner-

vosi introitu fugabatur, dum corporis superficies pallida, arescens omni turgore exuitur. Bis roseolam, ad undecimum morbi diem persistentem, nono ac decimo colorem atropurpureum inducentem, atque deinde evanescentem, animadverti; minime vero hic, petechias me vidisse, quis suspicetur, quum maculae haecce semper digito prementi cederent, ac circa eas raras apparerent petechiae verae, forma, colore ceterisque criteriis plane ab iis discrepantes.

Rarius roseola supra descripta, rubeolarum indolem mentita, papulas minutas in mediis maculis ostendit, brevi evanescentes, quod eo dignius memoratu, quod typhus hoc anno a rubcolis exciperetur, ac saepius in eadem domo utroque morbo laborantes curaremus. Quod si vero huius morbi exanthematici prodromi, eruptio, decursus atque effectus utramque formam non satis distinguant, hoc fere inter eas intercedere mihi videtur discrimen. Rubeola maculas exhibet parvas, mori idaei rubore praeditas paulum elevatas, e quibus mediis, papula insignibus, pilus cutaneus prominet. Initio segregatae mox confluent, ac figura semilunari et irregulari consociantur. Proveniunt primae in fronte atque mento, tum per pectus, abdomen ceterasque corporis partes raptim diffunduntur. Pennas anserinas modo evulsas redolent. Vulgo maculae paulatim magis pallidae, flavescentes post tres dies evanescent; postremo non nisi in febris exacerbatione vespertina conspiciuntur; verum ipse rubeolas vidi hac in epidemia quinque vel sex dies persistentes, ac quarto quintove die, planiores factas, atro purpureum colore induere, quarum febris symptomata catarrhalis a typho toto coelo differret*). Desquamatio furfuracea septimo morbi die, eundem, quem efflorescentia ordinem secuta,

*) Quae exanthematis forma ne cum ea macularum mutatione confundatur, ubi tertio die post eruptionem lividum induunt colorem, mox sine aegri damno evaniturae.

ingreditur, ac per totum corpus diffunditur. Febris ipsius indoles notissima. —

Roseola miliaris, typhodes, (sit venia verbo) ut supra monui in humeris ac pectore prima erumpit, et colore observatur lacte rubro, roseo, nonnunquam tam pallido, ut oculos fallat intuentes, rarius sub floris finem atro purpurea apparet. Vulgo maculae magnis discernuntur cutis immutatae plagis, nunquam figuris certis continentur; papula media solito carent, saepius in iis tantum corporis partibus proveniunt, quae perpetuo tegmento vestiuntur. Stramentum putridum fere mihi redolere videbatur cutis maculis hisce obtecta. Quid vero? nonne in quoque exanthemate febrili, rubeola, scarlatina, odor, quem ei peculiarem appellant magis transpiratione peculiari in stadio eruptionis ac florescentiae, quam exanthemate ipso efficitur? eundem enim odorem et in eorum stadio catarrhali inveni, qui exanthemate omnino vacarunt.

Scarlatina prima quidem eruptione punctula rubra exhibet, eaque tamen iam colore a roseola rostra satis superque distincta, quae insuper paullo post in maculas maiores eo rubore, quem prae ceteris scarlatinorum appellamus, et cui exanthema nomen debet, praeditas mutantur. Saepius laevigatae sunt, cutem haud superantes; sed inveniuntur etiam maculae, papulis intermixtae, vel in media parte vesiculam miliaceam gerentes. Proveniunt primae in extremitatibus, quas praecipue occupant, deinde in collum, faciem, ceterumque corpus diffunduntur, saepe cutis doloribus prurientibus et pungentibus, ardore, interdum intumescencia universali aegrorum molestiae augentur. Ferarum claustra vel caseum putrefactum contagium redolere dicitur; a quarto efflorescentiae die desquamatio rarius furfuracea, solito lamellosa, in angulo mandibulae atque in collo orta, sequitur, quae per maximam cutis partem diffunditur.

Exanthema miliare denique quocum haec roseola saepissime confunditur, quum febrem miliarem, indole rheumatica saepius nervosa insignem Christie, Berndt, Horn multique alii medici celeberrimi describant, in qua miliarium eruptione certum in modum morbus mutetur, ut naturam eius singularem inde deducant. Etsi talium virorum auctoritati nunquam repugnare ausim, ac nil nisi me in brevi studiorum tempore talem febrem non vidisse confitear, miliaria tamen primo conspectu, forma, sede, colore ab hoc differunt exanthemate, quum vesiculas seminum miliaceorum magnitudinem raro superantes, lympham continentes delucidam, acidamque et areola rubra cinctas exhibeant; in miliaribus albis discretas, in miliaribus rubris adeo confertas, ut singularem areolae confluant. Adde, quod in illa febre miliari essentiali ipsa (Berndt) nec certo die, nec certo decursu erumpere dicantur, atque eodem die miliarium recentium efflorescentia cum iam desquamatis observentur, profecto utriusque exanthematis diagnosis facillima erit. Quod si vero miliaria in febribus cuiusvis indolis calidiore regimine orta crediderim, quae alii sudaminum sive hydroorum nomine ab exanthemate miliari stricte discerni volunt, in tribus certe aegris, typho contagioso laborantibus, quorum duo exanthemate peculiari, roseola, obtecti fuerunt, vesiculas conspexi, miliarium illarum indolem optime reddentes. Provenerunt discretae, creberrimae, et areola parca tantum cinctae sexto, septimo, ac nono morbi die, non subito ac coacervatim, ut sudamina prodire contendunt, sed sensim in collo, pectore atque in axillis; deinde in regionem inguinalem se converterunt. Sudoribus acribus comitantibus, effloruerunt, lentis magnitudinem aequantes, ac liquore illo acidulo, quem miliaribus proprium dicunt, refertissimae per tres dies deinceps evenerunt recentes, dum aliae desquamatione lamellosa evanescent. Neque in his, neque in iis, quos commilitones observarunt aegro-

tis talis eruptio commodi, damne quid attulit, semper cubiculi nimius calor, vel potus diaphoretici avidior haustus, cum aegrorum ad sudores propensione prius iam observata, miliarium eiusmodi eruptionem prosequantur.

Quam porro Ziegler*) proposuit rubeolae vel potius roseolae formam, ac morbillosam nominat, si eius observationes, quas Selle, Formey**) multique alii comprobant, accipiantur, satis ab hoc exanthemate, quod roseolae miliaris nomine indicavi, differre necesse est, etsi febrem ipsam catarrhalem, quae cum prodromis typhi levioris commutari potest, criterium non statuimus: quum ille maculas describat maiores statim rubicundas, supra cutem magis evadentes, quae tertio morbi die provenire soleant, post tres dies evanescant, desquamatione modica exceptae.

Eodem modo rubeolas scarlatinosas Heimii***) maculas ex rubro purpureas, quae cohaerere videntur diligentius vero examinatae nodulorum secretorum agmina ostendunt, quorum singula, areola rubra circumdata, exigua cutis immutatae plaga ab aliis ita discernuntur, ut rubor digito premente discussus a singulis nodulis refluat cum roseola typho peculiari nemo confundet. Quare utrum scarlatinae variegatae adscribendae sint, an suum sibi locum in systemate pathologico vindicent, disquirere omitto, praesertim quum huius exanthematis specimen observare mihi non contigerit.

Iam vero de petechiis sive peticulis, (purpura simplice. Willan) quae multi scriptores huic morbo tam necessaria existunt, ut nomen inde deducant, sermo fiat, quum earum natura a roseola iam descripta toto coelo dif-

*) cf. Beobachtungen aus der Arzneikunde. S. 81.

**) Versuch einer medicinischen Topographie von Berlin. S. 164.

***) Heim. in Hufeland's Journal. 34. St. 3.

ferat. Non enim forma sola atque decursu, sed causa quoque utrumque exanthema longe alium in cutis morborum systemate locum tenet. Hoc typhi contagiosi proprium, succorum turgore cutem versus tendente, qui ibi inflammatoria aut si mavis spastica vasorum capillarium affectione retinetur, originem debet, quod accuratius cuique rem consideranti liqueat, necesse est. Invenimus enim saepius, ubi exanthematis forma supra descripta nondum satis dilucide in cute apparuerit, nodulos rubicundos, rotundos nec tamen accuratius distinctos, quorum apices cutis superficiem tangere magis, quam superare videntur, digito exploranti asperulos tantum se praebent, ac vasibus parvulis ita circumdantur, ut cutis non scarlatinae more inflammata, sed velut marmorata videatur. Quod si haec exanthematis initia cum eo cutis adspecta comparamus, ubi frigore corpus diutius infestante, vasa capillaria spastice sanguinem superficiem versus concitum, incarcerant, ac cutem coeruleo-purpureo colore quasi marmoratam exhibent, miram quam deprehendemus similitudinem; diagnosin utriusque status haudquaquam turbantem. Ille enim cutis rubor typhi exanthema praecedens, vel eius loco observatus, in iis praecipue nascitur partibus, quae perpetua gaudent lecti tegentis temperie, hunc frigus diutinum solum in corpore intecto provocare valet. A qua exanthematis natura longe discrepat peticularum origo, quae sanguinis sugillatione atque in telam cellulosa cuti substratam, quam rete Malpighianum multi appellant, extravasatione, stipatur. Videmus maculas purpureas, exiguas, circumscriptas et subangulatas, quae digito prementi haud cedunt, nec certo morbi tempore in extremitatibus maxime proveniunt, nec statim post crisin decedunt. — Peticulas hasce tanquam morbi crisin erumpere, iam multi dubitarunt, neque ego, quum eorum, quos schola clinica Halensis curavit, typho laborantium descriptiones perscrutarer, tale quidquam

observatum esse inveni; ipse, tres tantum hisce maculis obtectos quum observarim, diiudicare nolo, etiamsi eorum sententiae fuisse placeat, qui semper symptomaticas eas esse contendunt. Certo earum eruptio sanguinem ad colliquationes proclivem indicat, ac vasorum capillarium laxitatem. Diversas autem scriptorum quorundam opiniones, quorum alii cutis se desquamationem, peticulis evanidis, vidisse aiunt alii negant, possis fortasse eo probare et conciliare, quod alteri vel roseolam praegressam praeterierint, vel eam, quam in quaque typhi contagiosi forma, quamvis omni exanthemate caruerit, observamus, desquamationem exiguam et partialem, quaeque ideo et peticulas sequatur, necesse est, peticulis adscripserint.

Curatio nimis stimulans ac sordes gastricae neglectae insitam ad sugillationes proclivitatem augere atque elicere videntur, unde, petechiae utrum iam quarto quintove febris die, an ultimo morbi tempore provenerint, nihil ad earum naturam referre, opinor, quae semper statu morbi ex aliis signis elucente, stipetur. Quas nos hoc anno observavimus, nono vel decimo morbi die provenerunt, ac postquam tres vel quatuor dies singulae in extremitatibus pectoreque stetissent, sensim diffluxerunt. Paucorum, roseola etiam persistente, in extremitatibus apparebant, quin inde morbi impediretur decursus ad crisin salutarem, ex alvo profectam, aegrum perducens. Petechiarum, quia indolem iam supra commemoravi, eruptionem faustioris ominis non fuisse, statim elucebit; attamen prognosin malam eo minus exhibere potuerunt, quod inde therapiae indicationes certiores capere liceret. Febrem petechialem vero typhum contagiosum omnino neminari eo minus probarim, quod neque in iis, quos hic ante multos annos Ill. Krukenberg observavit*), aegrotis, neque illorum, qui hac in epidemia typho occubuerunt,

*) cf. Krukenberg. l. c. S. 196.

maior numerus petechiis laboraverit. Videlicet illi, qui hoc febris nomen constituerunt, epidemias observarunt, in quibus, pro earum natura, aegri plurimi petechiis obsiti erant. Certo nec roseola, nec petechiae in omnibus typho vero laborantibus deprehenduntur, atque gravioribus symptomatibus, capitis affectione peculiari, sopore deliriosisve, ceterisque aliis tam in stadio catarrhali, quam nervoso vigentibus, ac supra pertractatis, morbum istum a multis aliis optime distinguimus, ut inanes aliorum curas de nominibus morbo dandis lubenter ac tute omittere possimus.

Petechias igitur in typho semper, exanthemate proprio etiam tum vigente at iam lividiore, vidimus, forma tamen, magnitudine, colore ab hoc multum differentes, dum digito eas fugandi conatus frustranei diagnosin facillimam praebebant. Februm gastrico-venosarum formae maligniores postremis morbi diebus saepe peticulis excelluerunt. Utrum in febribus maculosis, quas veteres medici, graeci praecipue observarunt, roseola an petechiae macularum nomine designatae sint, diiudicare, nolo, quum utraque sententiam multa adiuvare videantur. Iam vero ex illis, qui certiores morbi huius primi exstiterunt scriptores, paucos eligamus, quorum de exanthemate peculiari sententias proferamus, quamvis omnibus, quae de hac re protulerint, non assentiantur nostri aevi observationes.

Sic Roboretus*) petechias benignas rosei coloris, aliquantum exstantes sive prominentes, tertio morbi die erumpentes se vidisse narrat, cuius sententiae assentitur Hasenörl egregius ille de febre peticulari Vindobonensi anni MDLVIII scriptor. Petrus a Castro**) febrem pulicarem i. e. petechialem (quum hercle medici satis versati petechiarum cum pulicarum morsibus similitudinem compro-

*) De febre peticulari anno MDXCI publice vagante Cap. XI.

**) Liber de febre maligna cum puncticulis. Sect. I.

barint) discernit a culicari, quo nomine illam typhi formam designasse eum crediderim, ubi certo die roseola eruperit; haud inepte enim maiores eius maculas cum puncturarum, quas culices efficiunt, reliquiis comparare possumus. Nec Burserio*) assentiar, qui miliaria eum vidisse supponit, quum hisce talis comparatio minime conveniat, ac miliarium eruptio ipsa, ut supra demonstravi, tantum a roseola discrepet, ut medicum tam diligentem haud facile eius exanthematis indoles effugere potuerit. Burserius ipse petechias primarias ab illis distinguit, quae non nisi cacochyliae vel sanguinis liquati symptomata prodeunt, quasque secundarias nominat, cui distributioni acquiescere possemus, petechias primarias roseolam nostram significare rati, nisi descriptio earum, quam satis accuratam certamque adiicit, petechiis, i. e. purpurae simplici Willan., conveniret. Quare in illis epidemiis, quas ipse ceterique ab eo citati observarunt, nimiam ad sanguinis colliquationes proclivitatem dominasse, credamus oportet, praesertim, quum multos ceteroquin sanos eruptione earum non febrili affectos fuisse adiciat. Idem Strack**) monet, qui petechias secundarias describit, attamen eas febre vacuas, febremque typhosam, illi cum petechiis parem, sine exanthemate, in eadem epidemia se vidisse commemorat. Quod si statuerimus profecto roseola per unum alterumve diem praesens, quum brevi post petechiis exciperetur, medicos facile fallere potuit, quippe quae hodie quoque oculis pallida abscondatur.

Propiores nobis et tempore et sententia, multi hunc morbum descripserunt viri celeberrimi, quibus typhum bellicum anthropophtoricum illum, dum annis huius saeculi primis grassabatur, observare contigit. Inter quos

*) Burserii institutiones medicae. II. Cap. X.

**) I. C. Strack, observationes medicinales de morbo cum petechiis. Carolsruhae 1746.

prae ceteris nominandus de Hildenbrand*) exanthema illud, quod roseolae adscripsimus, una cum narium epistaxi, nimia vasorum superficialium impletione oriri demonstrat, quae, si cum extravasationibus parvis in cute coniungatur, petechias procreet. Agnovit iam ille huius exanthematis, quod typhodes appellat, cum rubeola roseolaeque similitudinem, quae tamen hac re minuatur, quod semper pallidius sit, ac pruritu et casu comitantibus careat. Idem miliaria, sudamina, peticulasque exanthemata parasitica nominat, quum eadem ratione, qua cetera exanthemata prosequantur, huic quoque accedere possint. Eruptionem eo fortiolem invenit, quo vehementiora cetera stadii catarrhalis symptomata, praesertim oculorum irritatio; humoribus deinde, quos illa sanguinis turgescencia in vasis cutaneis inter cutem atque epidermidem deponat, desquamationem insequentem declarare studet, nec non cutis ariditatem in stadio nervoso omnino praevalentem.

Reuss*) duas huius exanthematis formas, alteram roseolae supra descriptae plane respondentem, se vidisse ait: maculas planas, rotundas, haud prominentes, parum circumscriptas et lentis vel fabae magnitudinem aequantes, quae confluentes cuti tabulae marmoratae aspectum induant. Proveniunt tertio vel quinto die confertae vel solidae in pectore, humeris atque in dorso, rarius in iis partibus ruborem universalem prout in scarlatina superinfundentes. Quod porro addit de earum origine, quum e punctulis miliaribus vasa profluere, quae maculas illas procreent, contendat, hodie nunquam tale quid conspectum esse certo scio, nec hac descriptione quidquam eum

*) cf. v. Hildenbrand üb. d. ansteckenden Typhus. Wien 1815. S. 50.

**) I. I. Reuss das Wesen der Exantheme. Aschaffenburg 1814. Th. I. 190.

profuisse credo, qui comparisonem cum miliaribus denuo accessit. Sanguinem, dum roseola provenit, certis locis turgorem summum adipisci, atque inde vasa capillaria, quasi promulgare ruborem, non est, quod dubitemus; miliardem centralem istam vero omittamus, necesse est. — Fortasse punctulorum albidorum, quae in maculis hisce supra descripsimus, maior fortuito eminentia observatorem assiduum fefellit. Cetera ab eo observata de exanthematis structura, eruptione locisque, nostris fere repetuntur. Deinde vero cutis inflammationem erysipelatodem commemorat, quae vicissim faciem, frontem, nasum, aures et collum praecipue regionem parotideam aggrediatur, atque haud raro intumescencia suffocationem moveat, quae omnia, excepto levi parotidum tumore, in stadio inflammatorio, non vidimus. Satis memoratu dignum narrat, neque in iis aegrotis, quorum systema membranosum irritabilitate careret, neque in iis, quibus morbo vix prorumpente sudorifera adhiberentur, exanthema illud se vidisse, etsi in illis quoque, quibus initio apparatus antiphlogisticus abunde admooveretur, saepius vel modice provenisset, vel brevi post eruptionem evanuisset.

Altera, quam Reuss proposuit, exanthematis forma, quae miliaribus simillima, epidermidem acus capiti similem propellat, intensiore colore praeditam, quamque desquamatio furfuracea creberrima sequatur, in aegrotis diathesi inflammatoria insignibus ab illo, hic nunquam observatam, miliaria intercurrentia nominari, quae minutissima tamen saepius cum exanthemate vidi. Idem exanthema varioloidibus simillimum in femina typho laborante se vidisse contendit, cuius decursum illis parem describit, quod semel observatum haud citarem, nisi ipse feminam febre nervosa cum erethismo, haud contagiosa correptam curassem, quae brevi ante varioloidibus, irregularem decursum sequentibus, ita

laboraverat, ut exanthematis exsiccatio statu nervoso exciperetur, quin typhi exanthema insolitum me vidisse crederem.

Quam exanthematis diversitatem ac varietatem in Germania meridionali haud rara typho petechiali accedere Schoenlein *) commemoravit, qui roseolam ceteroquin eodem modo, quo nostra, decurrentem at purpureo colore insignem describit. Quod si tamen exanthema interdum, aut potius in certis epidemiis, locorum temperie et aegrorum indole modificatum, formam ad miliaria prope accedentem exhibere tot medici contenderunt, hanc insolitam quidem negare haud ausim, certe a miliaribus, quae Willan describit toto coelo differt. Inter quos auctores Hartmann **) exanthematis decursum roseolae a nobis descriptae parem, formam vero miliaribus similem describit; idem intumescientiam cutis inflammatoriam a Reussio commemoratam observavit; quam tamen inde deducat sphaceli cutanei processum typho peculiarem, libello nostro alienum, omitto. Horn ***) roseolam significare videtur, ubi de maculis rubris, in morbi initio provenientibus loquitur; petechias secundarias sive purpuram, quas tamen accuratius non describit, idem alio loco commemorat, nec tamen exanthemati illi proprio multum tribuit, quod praelectionibus suis postea confirmavit. Eisenlohr ****) quinto vel septimo morbi die in pectore, collo, abdomine ac dein in extremitatibus roseolam ab Hildenbrandio descriptam vidit, quod

*) cf. Schoenlein. l. c. I, p. 43.

**) Hartmann. l. c. p. 13.

***) cf. Horn. l. c. p. 11.

****) F. Eisenlohr über die Natur und Behandlung des epidemisch - contagiösen Nervenfiebers, welches im November und December im Militair - Hospitale zu Karlsruhe herrschte.

immerito miliaribus simile appellat *). Evenerunt maculae aliae maiores aliis, confertae vel solidae, quas digiti tactione eminentes sentire potuit, quaeque brevi post eruptionem a latere conspectae oculum modo non fecellerunt. Bischoff **) exanthema, quod Hildenbrandio assentitus depingit, summa aestimatione dignum appellat, quum in plerisque aegris tam dilucidum id observarit, ut inde totius morbi indolem demonstret. Becker ***) maculas laete rubicundas, e cute paulum eminentes a petechiis stricte dividit, quas colliquationis symptoma modo existimat; idem desquamationem semper, nec non in iis aegris, vidit, qui exanthematis eruptione omnino caruerunt, dummodo febris eodem contagio orta parem ceteroquin ordinem sequeretur.

Quod si haec de typhi exanthemate collata comparaverimus, cum plurimis nostri aevi hac de re scriptoribus, illas maculas primarias, quas roseolae Willan adscribimus, exanthema typho contagioso proprium appellabimus, quod raro ad miliaria propius accedere, neque alia ratione, quam cetera exanthemata febrilia, rubeolam scarlatinamque, formam interdum mutare videmus. Obiciet hic mihi aliquis, plerosque nostris temporibus typho laborantes exanthemate vacare, quamvis contagiosa morbi indoles satis appareat, ac ceterum plane congruat febris decursus; at cui cum totius morbi vi ac gravitate, hoc cutis symptoma quoque de expansione sua decessisse, respondebo; quare qui illud negare velit, ac nihil pro morbi decursu significare credat, minime formas hodie

*) Cf. Peter Frank, Epitome de curandis hominum morbis §. 320.

**) Dr. Fr. Bischoff, Beobachtungen über den Typhus und die Nervenfeber nebst ihrer Behandlung. Prag 1814.

***) C. F. Becker, über die Erkenntniss und Heilung des Petechialfiebers. Göttingen 1814.

observatas, sed illas epidemias a tot egregiis medicis, quorum partem supra iam citarim, descriptas, exempla sibi eligat, ut inde cognoscat morbi naturam ac rationem. Comparet porro tot morbos contagiosos, luem veneream, variolas, scarlatinam, quos aliquando malignitate summa terribiles iamiam diaeta cautior, prophylaxis atque curatio rationalis, quae sunt reliqua ita mitigarunt, ut alio prorsus contagio nunc propagari viderentur. Consideret genii epidemii, Protei nunquam satis dedecti, innumera-biles diversitates, quae processum cutaneum febris a nobis decriptae multifariam possint immutare.

Quod ad eos aegros, in quibus exanthema peculiare effloruit, hic observatos attinet, certe eorum morbus decursum omnino legitimum percurrit, ac symptomata reliqua, typho contagioso propria, alia maiora aliis, in iis inveniebantur.

Morbi perfectionem roseolam in cute apparentem nominari, ubicunque typhi epidemia ea insignitur *), quae eius stadia solitam viam ingressura demonstret ac, ceteris paribus, nunquam mali ominis sit existimanda. Qua vero ex cutis immutatione sola totum morbum deducere, audacis est, quum scarlatina, rubeola, quae sunt reliquae, hercle non efflorescentiae cutaneae, sed febricam comitanti, quae cutem non magis, quam tunicas muciferas infestet, dignitatem in morbis epidemiis debeant. Utrum coeli status, venti, terrae exhalationes, vel domorum cubiculive conditio tantam in hoc morbo facultatem habeat, ut in singulis quoque aegrotis morbi mutare possint conspectum, an aegrorum omnino, praecipue vero cutis eorum constitutio exanthema sola propellat, huc usque decernere omitto. Quos ipse vidi aegros roseola maculatos, homines sani, desides fuerunt aut sanguini nimis obtemperarunt, cute pro difficili victu satis tenera

*) Cf. Schoenlein l. c. p. 42.

praediti, neque eius curam negligentes. Fortasse et familiarum quaedam similitudo, eundem morbo saepe dedit aspectum, quum inter novem aegros, ex eadem gente ortos, una tantum femina, cui cutis semper esset paullo segnior, exanthemate vacaret. Cui observationi alia respondet, quod in eadem domo, quamvis viginti duo hoc morbo laborarent, roseola tamen in paucis tantum effloresceret, qui, gravissimo typho affecti, a ceteris cute turgida, haud squalida, multum differrent. Nec praetereundum censeo, illos exanthemate vacuos multo serius convaluisse, quam quos febris typhosae exanthematicae stadia percurrentes, maiori vitae periculo obnoxios credideris.

Quibus observatis minime acquieturo, longiore experientia quae vera, quae falsa sint diiudicare mihi in animo est, ubi plus otii erit concessum ad ea omnia colligenda et componenda, quae de hac re scripserint praeeperintque optimi quique hodie medici. Certe febris remissio simulac roseola provenit, desquamatio manifesta ac magna eius tempore ad alios inficiendas convalescentium proclivitas, prae ceteris symptomatibus descriptione mea, opinor, satis notatis, maximam huic exanthemati attribuendam esse in typho auctoritatem demonstrant.

Sectiones denique, quas genii epidemii benevolentia paucas modo instituere potuimus, quum vix vicesimus quisque aegrotus diem obierit supremum, quae sequuntur ostenderunt. Arachnoideam opacam, nonnullis locis membranis reliquis adhaerentem, cerebrum sanguine crasso abundans nec minus pulmones, in iis invenimus, qui typho exanthematico cum cerebri affectione inflammatoria, haud praevalente tamen pulmonum intestinorumve inflammatione, occubuerant; efflorescentiae cutaneae vestigia fere semper disparuerunt. In iuvene, qui typho cum exanthemate defunctus, crisibus medullam spinalem

antea iam aegrotantem nimis commoventibus, occideretur, inter tertiam quintamque vertebrae cervicalem, liquata illa erat ac paene dissoluta. Paucos pulmonum affectibus sub febris finem modo cruciatos, pneumonia laborasse sectio docuit, quae primum, raro tertium stadium erat adepta. Rarius glandulas Peyerianas tumefactas, inflammatas exulceratasque deprehendimus, nisi blenorhoea intestinorum cum maximis in regione caecali doloribus, praecipue in stadio nervoso defuncti laborarunt; quam vero tunicae muciferae destructionem in omnibus invenimus, qui febre gastrico-venosa seu sporadice seu epidemie grassante, prostrati sunt. Ceterae corporis partes pro aegri indole morbisque, quibus prius iam obnoxiae fuissent, varias saepe passae erant destructiones, ad nostram rationem haud spectantes. Videlicet diversus mortis modus infelices istos ademerat, quum plerique, quorum cerebrum solum exiguas ostenderet structurae immutationes, sanguineque venoso organa centralia essent completa, pernices ac quasi apoplectici, systematis nervosi depressione praecipitarunt in mortem, dum ceteros mors ex virium defectu et consumptione sub stadii nervosi finem atque inter crises ipsas subegit. Cui morti seriori iamiam imminenti naturae beneficio ereptos, diu virium debilitate ac languore laborare vidi nonnullos, donec diarrhoea mucosa, quae talem saepius prosequeretur corporis statum febris hecticae simillimum, praeterita, sensim medicaminibus aptis adiutus, rediret prior functionum vitalium vigor.

M o r b i E x e m p l a.

M. D. femina corpore insignis firmo, animoque sanguini obtemperante, viginti octo annos nata tenero et valido puerulo, quem unum pepererat, etiam lactenti maximam, quam potuit, curam impendit. —

Ea narravit se, quum virginitate admodum infirma sine damno salutis quoquam superaverit morbos exanthematicos, optima tamen corporis valetudine in alia vita usam esse. Nuper autem affini alicui, typho contagioso laboranti lubentissime ea succurrit, eiusque liberos septem, maximam partem infantes, curavit, dum lactens, qui tunc primum acceperat dentem, somnum nocturno clangore turbaret, ita ut ex ea consuetudine, ac paene usu longinquo et ipsa corriperetur eodem morbo contagioso, quo vexabatur affinis. Atque Septembris die duodevicesimo, exeunte tertia hebdomade, quam affini aegrotanti opitulata est, primum sibi visa est vagos, micantesque fulgores videre, et dolores in cervicibus acerrimos, post tussiculam sine sputo ardentem ortos sentire. Mox cum fugaci calore vertigo capitisque dolores acerrimi feminam infestarunt, quae toto corpore debilitata ac somni cupida lectum quaerere cogeretur; sed horror, quem mox calor cum sudore secutus est, ad lucem usque eius quietem turbavit. Sequenti die aegrotata, quum dolores atque debilitatem satis imminutos sentiret, ad affines solito more

se contulit, sed tempore meridiano tantis capitis molestiis iterum vexata est, ut et ipsa statim aegrotata lecto affigetur. Ac vesperi, dum artuum dedolatio eadem remanet, alvo soluta, cutis tursit ac sudavit. Nec postero die aegrotatae multum mutata sunt morbi symptomata, nisi omnia aucta paullum atque confirmata, centies enim in singulis minutis micabat pulsus, qui satis plenus, nec tamen apparebat durus. Cutis eodem manente statu, lingua fuit humida, parvo obducta tegmento, sitis gravissima potui oblato plerumque non cedens, nisi paullulum. Etsi alvi secretio frustra sale anglico provocata fuit, non cessarunt tamen mammarum functiones, quibus abunde praestitum infanti nutrimenti. Abdomen, quod ubique digitis tentavi, doloribus omnino caruit; eo maiora fuerunt capitis mala, insigni totius corporis infirmitate, ac quasi ebrietatis sensu haud mediocriter aucta. Quo modo aegrotata dolores totius corporis, quorum sedem indicare ipsa non potuit, quæta, saepius artus extendit morosa, atque in quoque temporis momento tussiens, alium lecti quaesivit locum. Lactantis pulsus quum haudquaquam mihi nimis videretur irritatus, venaesectione abstinui, nec quum vesperi alvo fuisset aperta, præter Elixir. acid. Hall. guttas quasdam potui immixtas, medicaminum quidquam assumsit.

Blanda deliria in sequenti observata sunt nocte, qua præterita febris remissio magna quidem, non tamen sensorii communis imminuta alienatio, quum aegrotata stomachosior caput vertigine torqueri, atque artuum debilitatem perpetuo augeri quereretur, nec dolore careret coeci regio, quae omnia eadem ac maiora vesperi fuerunt, postquam febris secuta est exacerbatio. Dolores per totum ventrem vagantes bis sequuntur alvi deiectiones liquidæ, dum lingua humida rubicunda, oculi lucerna laesi, sitis permagna quamquam potionis taedium, morbi incrementum demonstrant. Saepius iam evomere conata erat æ-

grota, quum nausea intolerabili premeretur, quae non a sordibus gastricis, quorum signa cetera omnino deerant, sed ab idiopathica plexus coeliacæ affectione profecta videbatur. Aquae oxymuriaticae $\mathfrak{z}\text{ij}$ duplo Aq. destillata liquatarum binis horis cochlear aegrotæ dabatur.

Noctem deliriis modicis ac diarrhoea quater repetita turbatam, paucae tantum secutæ sunt horae doloribus vacuæ, at quum ciborum omnium taedio teneretur, lac parcius profluit, ac vix satisfecit infantis cupidini. Post meridiem recrudit febris, quum pulsus celerrimus frequens duriusculus esset, et caput cum totius corporis superficie intenso flagraret calore. Lingua e rubicundo albicabat et medio arida erat, dum sitis minor, venter tensior atque in regione præcipue coecali sensibilior erant. Aegrotæ non nisi omnium virium contentione erigere se potuit, quo facto capitis dolores, qui iacentem modice vexabant, maxime aucti sunt. —

Tres vel quatuor lymphidæ, foetidissimæ per diem profluxerunt alvi deiectiones, quas semper fremitus ac fragores intestinorum antecesserant. Multo certius postera nocte animadversa sunt aegrotæ deliria, sororis res domesticas, atque infantis salutem spectantia, dum corpus intolerabilem præbuit calorem, ac quatuor alvi copiosissimæ, tenuissimæ aegrotam lecto expulerunt. Clyisma farinaceum statim adhibetur, quod usque ad nonam horam matutinam hasce inanitiones retinuit, ac quum aegrotam hoc tempore reviserem omnia morbi symptomata maximam partem relaxaverant. In collo, præsertim in regione suprascapulari, humero ac pectore lucide iam apparuit roseola typhodes, maculae supra cutis calidae turgidæque superficiem paullum prominentes, non tamen nisi dispersæ initio se obtulerunt, lenticulares, laete rubrae. Lingua margines modo habuit humidos, cetera sicca e flavo albida fuit. Pulsus haud frequentior, at inaequalis vacillans. Capitis atque oculorum, lacrimas in-

terdum deficientium, rubor, quem mox pulsationes in fronte ac tinnitus aurium excipiebant, congestionum in eas partes certa signa, usque ad vesperum aegrotam vexabant, quo tempore roseola plane effloruit, deliria enim in nocte medica fuerunt, quum somnus per quator horas intrasset, ac postero die febris remissio, multo maior, quam quae antea descripta, mihi visa est. Pulsus frequentia non tamen celeritas eadem remanserat, exanthema vero per totum corpus pari perspicuitate exstitit, maculaeque minores roseae, maioribus eodem colore ac qualitate praeditis erant intermixtae, nullam tamen invenimus petechiam. Lingua, quam mane humidiores observaveram, vesperi arida apparuit, nec sitis quae hoc tempore aegrotam vexabat, avenae excorticatae decocto expleri ac depelli potuit, quod una cum cibis morosior plane desprevit. Dolores in ventre, qui per totum diem modici, nec nisi alvi deiectione, semel liquida intrante, aucti fuerant, una cum febris vesperi exacerbarunt, quo tempore calor urens, angor ac dolores in regione coecali, quae aegre tangi posset, morbi vim ac magnitudinem demonstrabant. Cum diaeta mucilaginea, aquae oxymuriaticae usus minime immutabatur. Etsi sequente nocte deliria, calor, artuum dolores, una cum alvi deiectionibus duabus maxime infestassent aegrotam, tamen tempore matutino venter, manum prementem facilius tolerare, ac tunicae villosae inflammatio paulum imminuta esse, videbantur.

At dum pulsus aequalis, parvus, centum quindecim habet ictus, lingua arida, dentes cum labiis, flavo tenaci obtecti erant muco, atque aegrota semper se pharyngis siccitate premi quæstans, potione non minus quam cibo abstinuit. Sed mirum est tantum lactis profluxisse, ut infanti alio nutrimento opus non esset. Iam tempore vespertino, duabus alvis deiectis, deliria invadunt, quum aegrota, cute arida, nunc inter suspiria mussitaret, nunc paene mania quadam turbata, lectum relinquere postula-

ret, quem re vera reliquit. Medicaminum applicatio eadem fuit. Quamvis alvi deiectionibus semel tantum impedita aegrotata, per totam noctem intensiora ac vehementiora fuerunt eius deliria, in quibus mox aedes incendi, mox flagellis se caedi querebatur, nec quum prima luce eam viderem, febris remissione mitigata fuit, quae pulso minimo, celeri, frequente satis superque vim suam ostendit. Interrogata post aegre respondit lingua balbiente, non quod esset auditu difficili, sed quia animus eius morbo tantopere erat perturbatus, ut interrogantes vix intelligeret. — Dum cutis, quam noctu sudore creberrimo obtectam fuisse affirmarent affines, mirum in modum nunc quoque turgida esset, exanthemate ubique notata regio coecalis maiore, quam prioribus diebus laborabat dolore, qui ex tactu levissimo quoque, tam angebat aegrotam, ut clamitaret; simul lingua aridissima subfusea, labia calida apparebant, etsi ad meridiem usque aegrotata bis tantum ventre fuit aperto. — Quae vesperi in peius ruerunt, quum creberrimae sequerentur urinae atque faecium, aegrotata inscia, deiectiones, iamque deliria ferocia eam huc atque illuc in lecto volutam invaserunt, donec quasi sopore correpta, ad lectum imum delaberetur. (Accepit Aq. oxymuriaticae doses maiores). Qui status quum rarius vivis deliriis interruptus, ac multis non voluntariis excretionibus comitantibus ad lucem usque durasset, stupore liberata mane pessime se habuit aegrotata, etsi, doloribus in ventre obtusis ubique turbata, nullo malo se affici sonfirmavit. Pulsus minimus, interdum mire compressus, centum triginta habuit ictus, nec minus cutis fuit arida, calore mordace flagrans, quae omnia tempore vespertino exacerbarunt, ubi aegrotam collapsam, mentis non compotem, cognatos ignorantem, oculis clausis, ac facie rubicunda iacentem inveni. — Raro expergefata, sitim modicam avenae decocto quam voluit explere, non potuit, lingua arida, fusca deglutationem laxitate sua

impediente. Vix suspiriis matulam postulavit, plerumque lectum excretionibus maculavit, quae tamen modicae fuerunt. Vesicatoriis cruribus admotis, aq. oxymuriat. usus continuatus est. Quae morbi conditio, sequenti die, paene eadem fuit, aegrota stupore eodem occupata, at lingua cum labiis fusco muco obducta, oculorum acies hebescebat. Pulsus frequentia eadem, minor etiam mihi visa, exanthema plerisque locis colore atro purpureo, nonnullis iam paullo detersum animadverti. Mirum mihi visum, quod aegrota saepius acclamatione excitata me agnosceret, dum frustra oculis quaereret adstantes affines, amicosque, idque eo interpretor, quod languida aegrae mens fortasse ad eos, quos toto die videre consuevit, haud acriter intenderit. Perpetua etiam siti urente, mulier potum oblatum avide hausit; interim propter sudores per totum corpus diffusos, frigidosque saepius mutabatur indusium linteum. Quum femina aq. oxym. denuo adauctas doses sumsisset, vesicatoria unguentis irritantibus oblita essent, nocte deliria languidiora fiebant, atque profluxerunt muliere inscia cum urina alvi excretiones.

Pulsum mane inveni tenuem centum quadraginta ictus continentem, oculos vagos, orbitarum fundum petentes, faciem ardentem, nec minus cutem universam, cuius exanthema satis perspicuum ex rubro fuscum habuit colorem, petechiis nonnullis intermixtum. Lingua quam vix aegrota per dentium septum protendere potuit, arida fuit, fusca, cum papillis asperis prominentibusque; ventris conditio eadem, quae die priora erat. — Pauca fuerunt temporis momenta, in quibus mentis compos, circumstantes cognoscere videretur, eandem tamen rem multo insigniorem, postero die, postquam noctu deliria acriora fuerant, observavi; nam quum de rebus domesticis affiniumque salute maritum quaesisset, mox in soporem priorem recasura erat. Capitis dolores saepius murmurans ac suspirans querebatur aegrota, simul lingua

arida, in marginibus humidior, usca, dentes muco tenace obduti, alvus obstructa, regio coecalis maiori obnoxia dolori. Pulsus frequentior, minimus, cutis calida, sicca, exanthemate non imminuto notata, oculi rubicundi, nullam in rem satis fixi. Vesperi repetitis clysmatibus alvus paulum soluta est, medicamina priora pergebant applicari. In proxima nocte tantam vim deliria acceperunt, ut maritum, in lecto feminam retinere conatum, illa plagis afficeret, attamen cum clysmate denuo dato, satis compactae evenissent faeces, diu mentis compos fuit, dum rubent adhuc oculi, lingua a marginibus humescit. Pulsus fuit parvus mane intermittens vacillans simul sussurrus ac tinnitus aurium cum auditus gravitate coniuncti vexabant aegrotam, cuius regio coecalis digito tentata, summos concitabat ei dolores.

Quae quum ante meridiem semper eadem fuissent, vesperi hora quarta copiosus odorans accidit sudor, qui brevi tempore per totum corpus diffundebatur, dum pulsus fiebat plenior, mollior, undulosus. Urinam cuius ingentem vim missam esse audiui, hodie non vidi, quum vero caput stupore pristino multo liberatum appareret, aqua oxymuriatica etiam continuata. Mirum mihi visum, quod lactis secretio paullisper tantum imminueretur, ad hoc enim usque tempus mulier, saepius e somnio quasi expergefata, infanti mammam lacte refertam obtulit. Quum hoc modo crisis saluberrima orta videretur, secuta nox tamen non eam, quam speravi, aegrotae praestitit sublevationem, deliria mussitantia somnum ei praeripuerunt, quo non nisi horis matutinis recreata, mane caput quidem non eadem, qua antea, gravitate premi, sed omnes artus summa debilitate solutos esse, quæstæ est. Simul pulsus parvitatem priorem, nec tamen frequentiam præbuit, et aruit quidem cutis, non tamen arsit, atque exanthema ferme evanuit. — Urina, quæ vesperi modo inscia muliere profluxit, turbida fuit, rebus quibusdam

albidis multum praecipitatis et et copiosa. Quo tempore sudorem iam imminere existumavi, qui sequente nocte, aegrotam insomnem ita invasit, ut mane eam somno longinquo et suavi recreatam viderem. Pulsu haud amplius quam octogies micante, pleniore, cutis turgida et respiratio tranquilla fuit, nec vesperi deprehendi exacerbationem, quum pulsus nec frequentia nec magnitudine differret, aegrota quoque mentis compote, corporis status universus idem mansit. Linguae media tantum pars sicca, cetera humida et muco modico oblecta, albidaque erat. Accepit infusum valerianae, alvi deiectione frustra expectata. Proxima nocte mulier, animo haud alienato aut perturbato, tranquille somnum cepit, ut postero die eam debilem quidem et morbo confectam, statu tamen suo gavisam, suique bene consciam deprehenderim. Cutis eius turgere perrexit, et lingua in dies purior et humidior fuit, oculis pristinum vigorem, aciemque recuperantibus, clysmate alvus satis superque semper fuit aperta. Inde deinceps salutis recreatio lente occupavit, adfuit totius corporis debilitas, in auribus tinnitus ac susurrus, aurium gravitas, simul dolores in regione coecali, symptomata satis molesta.

Saepius vertigine quoque brevi ac temulentia se pressam querebatur aegrota. Quum vero firmissima recreandi subsidia, ciborum cupido, somnus, alvus aperta, transpiratio in dies maiora caperent incrementa, aegrotae epidermis ubique desquamatione furfuracea renovaretur, tantas recuperavit vires, ut brevi tempore post, marito, eodem morbo aegrotanti, succurrere, ac modo non sola eum curare posset.

C. B. operarius viginti octo annos natus, qui, licet summa omnium rerum inopia premeretur, ac vix lectum in quo post labores quietem quaereret, possideret, nulli graviori morbo se obnoxium fuisse affirmavit, sex vel octo diebus antequam illo, quod iam descripturus sum, malo,

succubuit; totius corporis languorem, ac praecipue pedum lassitudinem sensisse, tum vero capitis dolore, vertigine caduca, ac si vino esset temulentus, una cum omnium ciborum taedio se affectum fuisse contendit. Cum sodalibus typho laborantibus saepius versatus, nil nisi tussiculam animadvertit, metuit tamen sibi, ne malo eodem corripereetur, ideoque tentavit, si sodalium evitaret societatem et commercium. Ad ea, quae antea descripsi prodromorum symptomata, diarrhoea accessit, creberrima, profusa saepius cum doloribus in abdomine, praecipue in regione coecali, sitis, coniancta. Quae quum ita se haberent, horror brevis, quem mox calor cum sudore excepit, febris imminens significavit initium, quam aegrotus periculi magnitudinem ignorans ita neglexit, ut utrum primo an secundo ante Calendas Sextiles die morbi fuerit invasio, discernere non possimus. Tertio demum Augusti die Clinici ope implorata, cum medico, cui tradebatur, vidi aegrotum, cuius pulsus duriusculus, plenus ac modice frequens fuit; cutem deprehendi siccam, calidamque nec tamen mordaciter urentem; lingua fuit rubicunda et tegmento albido obducta. Multa delirans locutus, interroganti mihi non respondit, quia et cerebrum sanguinis congestionem premebatur, et auditus, quem antea iam difficilem fuisse dixerunt, vis tam immunita erat, ut ne vacuus quidem a vehementia mali, cognatorum vocem perciperet. Iam aliquot diebus ante, cibos omnes eo magis despreverat, quo maiore captus fuit potus desiderio, quod nocte aegrotanti, ubi incassum cupivit somnium, magnas struxit molestias. Alvi deiectiones fuerunt aquosae, copiosissimae, horae spatio ter quaterve intrantes, colore bilioso semper distinctae. Quum regio coecalis pressa leviter iam doloris plena esset, decem aegroto missae sunt sanguinis unciae, cucurbitulae duodecim in ventrem impositae, nec praeter Ammonii muriatici cum gummi Mimosae mixti doses parvas, mu-

coso vehiculo involutas, accepit medicamen. Diarrhoea, quam frustra clysmatibus farinaeis impedituri eramus, brevi post una cum vomitibus creberrimis ingravescers totum incitatum esse tractum intestinorum aperte demonstravit. Itaque mutato curandi consilio pulverem aerophorum aegro praescripsimus, cuius vicissim cum pulveris Ipecacuanhae grano dimidio scrupulum ita sumeret, ut quaque hora alterum tantum acciperet medicamen, simul clyisma farinaceum repetitum. Postero die iam hisce molestiis liberatus fuit aegrotus; desiit enim vomitus, ac diarrhoea tam diminuta restitit, ut aquam oxymuriaticam in usum vocare minime dubitarem, qua ventris dolores iam die sequenti leniri videbantur. Quum vero aeger in cubiculo obscuro a fenestra parva longe remotus iaceret, fortasse factum est, ut me exanthematis, quod iam descripturus sum, prima eruptio fugeret, quod conspexi tertio die postquam clinici tutelae traditus est, in pectore, humeris, ac brachiorum latere externo: roseolam, maculas lenticulares rosaceas, asperas e cutis superficie paullum eminentes, quae sensim per totum diffundebantur corpus, ut extremitates inferiores ultimae iis rubefierent. Quo tempore capitis dolores paullo imminuti, diarrhoea cum ventris molestiis modicis, cutis calida, sicca, lingua in marginibus humida, media fusco et sicco tecta sedimento. Febris exacerbationes vespertinae, aliae magis aliae, minus discriminatae apparebant, dum pulsus parvus, duriusculus, plerumque centum decem fere fecit ictus. Attamen maxime haec morbi conditio mutata cum in stadium nervosum transiret malum. Fortissimae enim coortae sunt ad caput sanguinis congestiones, quibus facies rubra, oculi inflammati, torvi; nec minus cetera secuta sunt huius stadii symptomata: respiratio difficilis accelerataque, halitus oris siccus aridusque factus, lingua subfusca. Saepius graioribus deliriis vexatus e lecto prosiluit,

cubiculum anxie percurrit, donec ab amicis in lectum retractus, alto oppressus sopore per magnam diei partem permaneret. Pulsus fuit minimus, frequentissimus, cetera morbi symptomata paullum imminuta. Quum summum capiti periculum imminere videretur, fronti hirudines admotae, in crura vesicatoria imposita sunt, atque aquae oxymuriaticae usus continuatus.

Nono Augusti mensis, atque eodem circa morbi die roseolae nondum evanidae purpura simplex superinvenit, quae in cruribus nec minus in brachiorum dorso planitiem punctatam, ut ita dicam, praebuit. Quo die, qui huius aegri statum cum pristina mali atrocitate contulisset, faeile coniecisset morbum ipsum, congestionibus, quae ante caput eius deturbarunt, coercitis ac suppressis, ferme sublatum depulsumque esse, tamen haec symptomatum sublevatio nulla fuit, nisi nuntia et indicium, stadium nervosum immutari ac transire ex erethismo in torporem. Iam enim aegrotus lucis, caloris, frigorisve virissitudine paullulum vexatus nihil omnino ab amicis postulabat, sed potus ciborumve raro cupidus, constanter iacuit resupinus, et mussitando, delirandoque voces adstantibus inconditas emisit. Sensim hoc torpore totum aegroti prostratum est corpus, quum eius superficies arida omni egeret turgore vitali, oculi retracti languidi, pulsus debilis ac tenuis essent. Quae virium omnium confectio, cum sanguine ad colliquationem propenso satis perspicue coniuncta, postere die iam eo accreverat, ut in perquirendo aegroti dorso, partes regionem sacralem obtegentes gangraena affectas reperiremus. Frustra enim quotidianis aquae frigidae fomentationibus, frustra acetosis, et spirituosius lavacris corpus curatum fuit, ac quum cutis trochanteribus obducta haic malo succumberet, unguento saturnino, cui gummi Kino paucillum immixtum erat, ulcera gangraenosa obligabantur. Quae quum

ita essent, tristi fuit aegrotus adspectu, qui per maiorem diei partem torvo vultu, facie pallida, pulsu creberrimo, eoque vix sensibili, in tergo iaceret, nisi delirio vehementiore excitatus e lecto prosilire frustra quaereret mox in languorem pristinum reversurus.

Clamore soporosum expergefacerere doloresque eius percontari, non operae pretium fuit, quum vix quatiendo sopitos excitasses sensus. Qua cum mentis afflictione, symptomata, quae iam antea partium singularium affectum indicasse monuerim, simul indolem mutaverant, sicuti linguam fuscam aridam, una cum dentibus muco tenaci et nigro obductam, halitum oris foetidum, cutem lividam, peticulis innumerabilibus notatam, regionem coecalem tactum levissimum haud tolerantem, observavimus. Alvi deiectiones liquidae quidem non fuerunt, sed una cum urina, inscio aegroto, defluerunt, ut sphincterum paralysin satis superque indicarent. Vesicatoria iam prius cruribus admota, quibus caput typhomania gravatum sublevaretur, nunc quoque revocavimus, quae tamen vix cutem satis irritarunt ut, sero exsudato, epidermem propelleret. Simul cucurbitulae in hypochondrium dextrum impositae sunt, dum tunc quoque statui corporis colliquativo aqua oxymuriatica saluberrima videbatur. Haud sine cura diem morbi criticum decimum quartum expectavimus, quum ne unum quidem eorum, quae iam descripsi, symptoma lactum morbi exitum polliceri videretur; sed hoc die infracta est morbi vehementia, quum iam post meridiem aegrotus mentis paullum compos potum ipse quaereret, ac simul cessarent deiectiones alvi involuntariae. Urina, quam nunc, expergefactus e sopore, parciolem reddidit, e flavo fusca fuit, sedimentum album non multo post deponens. Iamque insequenti nocte sudore toti corpori superinfuso, soluta est artuum omnium affectio spastica, aperta exspiratio re-

tenta tamdiu, quum novo vigore agerent vasa relaxata, quibus evenit, ut ulcera gangraenosa primum certo fine circumscriberentur, ac deinde melius in fundo pus ostenderent, donec granulationibus celeriter concrescentibus plane clauderentur. Etsi vero magnos iam fecerat febris regressus per diu tamen nervorum erethismus universalis remansit, qui, quum infusum Valerianae aethere acetico confirmatum optime toleraret, paullatim diaetae cautissimae cessit. Minime huius aegri salutem renascentem debilitate maxima insignem fuisse, negaverim, attamen ei non minus gratulandum, quum inde a sexta hebdomade post, quam morbo succubuerat, optima gaudeat corporis valetudine.

I. A. mulier magna, robusta sanguine abundans quae triginta quatuor annos nata, novem liberos peperit, ac septem superstitem minimum, puerulum nimia paene obesitate insignem, huc usque lacte suo nutriverat, menstruatione nunquam nisi graviditatibus turbata, saepius vertigine ac congestionibus in caput versis, se narravit laborasse, quae tamen venaefectioni semper cesserint, ut vix biduum ab occupationibus fuerit impedita. Quae quum ad diem quartum usque ante quam typho succubuit, puerum hoc morbo laborantem curasset, sexto die ante Calendas Septembres in eum ipsa incidit. Vigiliis atque anxietate contagio satis praedisposita, nec minus stomacho e negotiis domesticis vexata, primum vertigine, pedum debilitate nauseaque perculsa, lectum petiit, ubi frigus nullum, calorem vero cum doloribus per caput ac cervicem vagantes sensit. Alvi per biduum obstructionem haud curavit, quia saepius ea laborans, damni nihil unquam inde receperat, imo nocte insomni praeterita omissa mane repetiit negotia, unde maioribus malis vexata in lectum reversa, diu ibi remansit. Quum vesperi primum aegram viserem, de capitis

ac regionum inguinalium, nec minus de totius corporis gravitate querentem eam inveni, pulsu incitato, frequenti at molli, sapore nauseoso, lingua albida, arescente, siti perpetua vexatam. Aegra pedum rigorem haud tolerabilem esse, questa, pediluvium institui atque infusum diaphoreticum parari iussi, quo hausto sudor copiosus, molestus tamen mulierem occupavit. Alvum magnesia sulphurica aperire frustra conatus, proximo die, ubi omnia aegrotae mala, cum pulsus frequentia adaucta febrem ingressam ostendebant, clyisma saponatum praescripsi, ac venaesectione decem ademi sanguinis uncias. Quo modo pulsum frequentia minime imminuta est, at tenues vesperi fuerunt, mollioresque, dum capitis dolores tam aucti sunt, ut hirudinibus duodecim admotis, congestiones lenire cogerer. Sitim perpetuo prementem mulier, modo non delirans, potu oblato mitigare recusavit, nec sequente nocte, etsi mentis compos per horam dormivit; quo factum esse credo, ut mane febris paullisper tantum remisisse videretur. Pulsus minor fuit, frequentior, cutis sicca, calore intolerabili tangentem afficiens manum. Quum mulier cibi potusque pari taedio teneretur, sitim etiam sensit maiorem, cui os calidum, lingua rubicunda, medio arida, maxime respondebant. Capitis dolores iidem fuere, coniuncti cum partium inguinalium torminibus, quae eundem in lecto locum diu servare haud passae, imo saepius vexatae, lecti relinquendi consilium moverunt. Quo tempore quum convicia in affines gravissima edidisset, in pristinum soporem recidit, verba circumstantibus recondita murmurans. Ructus spastici turgescientiam superne versam mentiri videbantur, dum alvus clausa, ventris dolores ubique vagantes, linguae conditio, atque oris halitus eam plane negarunt. Calomelanos grano quoque bihorio dato, alvi deiectiones non solum, sed etiam capitis sublevationem quandam assecuti, cutem

modice tantum ardere, vidimus. Fortibus usque ad decimam noctis horam deliriis vexata, exsomnia omnino, per reliquum noctis tempus in eo quem modo dixi remansit sopore, quem raro exclamations, impatientiae atque irae certa signa, interruperunt. Nihilominus cum febre mane omnibus malis paullisper mitigatis, vomitiones quas mox vomitus modicus sequebatur, taedio magis quo calomelanos pulveres hauserit, quam ventriculi irritationi adscripserim, quum ne hoc quidem die talis turgescientiae adessent cetera signa. Dum lingua rubicunda in marginibus siccior quam die pristino, abdomen nusquam doloribus affectum erat, alvo soluta vesperti fuit aegra, nec tamen liquida; cutis arebat. Maximam molestiam feminae mammae attulerunt, quippe quae infante ablato, lacte uberrimo inflatae essent, id autem non multum morbi decursui nocuit, quod aegrotata nihilominus noctem proximam tranquillior perigeret, verba connexa secum non satis intelligenda murmurans. Qui quum si die sequenti morbi status parum immutatus esset, mammis relevandis omnem tribui operam, quarum dolores pungentes lactis crebra detractio, fomentationibus tepidis ac suspensorio herbis aromaticis exstructo, ut plane amoverem mihi contigit. Febris exacerbatio, quae vesperti orta somno per totam noctem aegram, deliriis perpetuis vexatam, privavit, ne matutino quidem cessit tempore; qua re pulsum celeriore frequentiore, cetera parvum, cutem aridissimam, inveni.— Quo tempore, quum cerebri affectio, aegra ipsa caput liberatum sentiente, haud adaucta esset, in pulmones irritatio catarrhalis incidit, cum tussi gravi, etsi per stethoscopium ne muci strepitum quidem audiui; unde factum est, ut sensorio communi multo magis prostrato, quam singulis corporis partibus, mortem sibi arcesceret aegra, ac medicamen ipsi oblatum infusum ipecacuanhae cum succo liquiritiae, fortiter recusaret.

In cute tensa arida, ruborem quidem vesperi, nec tamen exanthema certum observavi, mammae ad solitam fere conditionem iam redierant. Nocte insomni, deliriis parum obnoxia, praeterita, febris eadem quae die priorie fuit conditio, tussim potu ex acido Halleri liquefacto cum syrupo parato lenire stomachosa recusavit. Cutem ardentem qui leviter tangeret, iam animum mulieris etiam iniquiorem reddidit, quo magis mentione dignum, vesperi haec omnia cum febre multum remisisse, quum alvi excretio faeculenta, copiosa ad molestias illas sublevandas sufficeret. Iam tussi modica, faucium siccitate una cum siti mitigata, pulsu molli, tardiore tranquillam fore noctem speranti mihi, omnino non respondit eventus, quum deliria hac nocte pristina quaeque vehementia superarent, atque encephalitidis symptomata videri potuissent. Vociferans cantusque dissonos edens, manibus adstantes ferire tentavit aegrotam, quae potum atque medicamina pertinax reiecit, donec talibus deliriis collapsa, ad lucem usque tacito occupata iaceret sopore. Unde evenit, ut eam postero die in eodem invenirem statu, qui hesternus fuit, accesserant vero colli dolores, in laryngis regione vigentes, manum tentantem facile tolerantes, neque ante hunc diem de ventris affectione quæstæ erat aegrotam, qui nunc in coeci intestini regione dolori graviori apparebat obnoxius. Quae dum morbum graviorem factum esse, testari videbantur, capitis solutio, tussis diminuta, nec minus mammae omnibus doloribus expertes, aegrae solatium attulerunt. Nec vesperi febris vis adaucta est, nisi cutem prius iam tensam, aridam, caput calidius, pulsum frequentem parvum magni aestimaveris, itaque praeter vesicatoria suris admota priusque ipecacuanhae infusum, quod magnis tamen sumsit intervallis, medicinae nihil accepit. Crebris exclamationibus typhomaniae perpetuae erepta, iam quaestionibus idonea edidit responsa.

Exacerbationi vespertinae illi mitiori noctis insequentis similia fuerunt deliria, aegra enim multa quidem delirans locuta, lodicemque deicere perpetuo conata, duas dormivit horas, deinde vero per totum diem in tranquillis istis remansit deliriis, quibus paullisper interrogando erepta, dolores in capite modicos, graviores esse in collo, ventremque flatibus gravari querebatur. Re vera abdomen inveni inflatum, molle, hypochondrium dextrum praecipue doloribus infestatum, quae tamen mala, quam clysmate alvum aperuissem, ita imminuta sunt, ut tussis rara, eaque spastica, aegrotae vires valde attenuans, dignior mihi videretur affectio, quae scrupulos iniiceret. Lingua humidior motus difficilis, lenta fuit, in cute ne vestigia transpirationis quidem deprehendi; laxa fuit aridaque. Reiecit aegra etiam nunc, quidquid ipsi oblatum. Noctis praeteritae similis horas aliquot somno gavisae ac mane torpore, ut videbatur, liberata, erethica nihilominus fuit atque morosa, dum res domesticas inepte curans, affinis ipsis diffidebat. Simili modo de colli molestiis, in quo caute omnia perquirens, nec laryngis, nec faucium malum invenire poteram, de siti, ventris gravitudine impatienter quæstae, ut haecce mala averterem indignata a me postulavit, nisi ipsam nulla in re mihi porro obsecuturam, vellem. Atque pulsum minus irritatum omniaque, quae supra monui, symptomata immixta deprehendi, ut cerebri affectioni peculiari soli hanc adscriberem mulieris mutationem. Tussi fere iam sedata aqua oxymuriatica diluta praescripta est, dum vesicatoria unguento irritanti etiam confirmabantur. Postero die aegram tranquilliores inveni ad lectum imum paullo collapsam, ac si praeterita febris exacerbatione vires graviter afflictæ essent. Dolores neque in collo, neque in ventre magni fuerunt, alvus tardissima, ut abdomen ipsum vehementius inflatum. Morosa quae-

stiones voce submissa dissolvit, ceterum is, quem primis morbi diebus commemoravi, sopor nondum redierat, saepius ea, quae modo optaverat, reiecit, etsi cibi pauxillum, quod poposcerat, avide comedit. Lingua fuit, prout cutis, arida, dentes, naresque muco nigricante obliti, medicamina eadem, raro tamen ab aegrota assumpta. — Quum frustra clysmate alvum aperire tentassem, aegra, exacerbatione febris vespertina magis etiam praeterito die, vexata eius repetitionem denegavit, simul pulsum maior frequentia, faciei rubor, oris ardor, linguae cutisque conditio, irritationem vasorum novam, satis indicabant. Deliria gravissima nocte sequenti fuisse, affines confirmarunt, quum aegra somno omnino careret, summa virium contentione e lecto prosilire tentaret, ac siti inexplebili turbata plures hauriret aquae frigidae cyathos. Inveni eam mane in lecto dormientem, paullo collapsam, spiritum aegre ducentem; nec per totum diem inquieta fuit, deliriisve fortioribus laboravit, sed una cum pulsu minimo, tenui, modice frequenti, capitis, colli pectorisque molestiae minores erant, ac quum alvo soluta fuisset, abdominis inflatio, vix memoratu digna remansit. Cutis conditio priori fuit similis. Accepit aegra infusum valerianae ex $\mathfrak{z}\mathfrak{j}\mathfrak{j}$ duabus paratum. Iamque hac sequentibusque noctibus femina mente quidem semper fuit turbata, attamen, quae delirans loquebatur, placidioris indolis fuerant ut dilucide morbum stadii nervosi fine iam contineri apparerent, donec prima luce sudor universalis cutis solveret spasticum quasi ardorem; cutis inde humida olens fuit perpetuo. Urinam cuius haud magnam vim reddidit, sedimento albo deiecto, lucidam inveni. Febris exacerbationem vesperi haud observavi, nec postero die morbi decursus immutatus, quum aegrotam somno longinquo recreatam, quietam, contentamque invenirem. Pulsus haud concitatus fuit, sitis magna, aqua frigida magna cum aegrae voluptate facile

satianda, unde sudor profusus vespertinus verisimile deducendus est, quem si exceperis, febris omnino non recruduit. Fructibus acidulis, quos aegra continuo appetisset, iam ei condonatis pulvem farinaceam, quam lubenter comedit, haud denegavi, dum valerianae infuso naphtha aceti firmato, vires procumbentes, quarum collapsum denuo querebatur aegra, erigere studerem. Simul clysmatibus opus fuit, quia usque ad morbi finem alvi secretio tardissima remansit. Stadium convalescentiae, quod inde sequebatur, noctes habuit tranquillas, pulsum quietum ac virium refectionem pedetentim progredientem. Non dico de vomitu saepius oriundo, quum aegra vires redeuntes nimis tentasset, non de doloribus thoracis rheumaticis, quos perfrictione receperat — at rebus domesticis, prius neglectis, perpetuam curam navans, animi perturbationibus, stomacho, iraeque maxime obnoxia fuit, unde nocte quadam tantae in caput congestiones ortae sunt, ut hirudinibus essent sedandae; quae tamen incommoda non impedierunt, quominus viribus in dies corroboratis, mox liberos eodem morbo laborantes, omni assiduitate curare posset. —

F. L. mulier incitabilis, quae triginta octo annos nata, iuventutis candorem mirum in modum servaverat, trium, quos ipsa valetudine corporis optima gaudentes nutriverat, liberorum mater, ante multos menses iam se imperfecta extremitatum paresi affectam esse querebatur, pedemque dextrum ita ea laborare demonstrabat, ut inscia calceum saepe iam amisisset. Simul latus dextrum temperatura minore semper se praeditum ostendit, etsi nullam huius mali causam praeter partum gravem femina commemoravit. Cuius rei cognoscendae valde cupidum praesens morbus febrilis in maiora me vertit, nec nisi prognosin eius maxime dubiam exponere mihi permisit. Quum enim per hebdomadas quasdam infanti, typho contagioso cum encephali affectione hydrocephalica laboranti, operam as-

siduam navasset, deinde vero, peregrinis, quaestus causa receptis, praesto semper adfuisset, capitis dolores obtusos, vertiginem, artuum laxitatem, angorem pectoris ac tussiculam deinceps sensit; quibus malis mox ciborum taedium, nausea una cum dolore, praecordia ingrediente, accesserunt. Nec diu ita vexata post tres dies horripilationes, quae quum per viam mearet, aëre tepido magis quam frigido in horrorem vertebantur, ipsam aggredientes querebatur. Inveni aegrotam facie rubra, lingua ex albo livida, humida, pulsu frequenti molli, regionem epigastricam tactu offensam, ceteras ventris partes haud dolorosas. Vertigine atque artuum debilitate devicta in lectum se contulit femina, somnum incassum quaesitura, quum tussis irritatoria una cum capitis doloribus quietem turbaret. Mane stethoscopio muci clangorem modicum, respirationem ubique audiui, linguam vidi flavescentem et humidam, faciem calidam atque rubriorem, cutem madidam, pulsum inaequalem centies micantem. Borborygmis creberrimis turbata alvos mucosas bis deiecit, mox acerbiores capitis dolores, temulentiam, quam corporis erigendi conatus subito augerent, in fronte ac temporibus oriri, querebatur. Quum systematis nervorum affectio primaria, congestionisque in caput atque intestina gravissimum videretur symptoma, aquae oxymuriaticae duplo aquae destillatae, liquatae, cochlear quoque bihorio sumendum praescripsi, simul diaetam antiphlogisticam ac fomentationes frigidas capiti impositas.

Nec tamen nox insequens aegrae doloribus per dorsum vagantibus vexatae somnum permisit, quae anxietate lecto expulsa, sedendo frustra sublevationem quaesierat. Postero die caput gravius, corpus debilius fuerunt; simul venter tensus, inflatus, regio coecalis doloribus afflicta, tenesmus clysmate remolliente solutus, aegram infestarent, cuius pulsus per diem haud frequens fuit, donec febris exacerbatio vespertina, omnia acuminaret symptomata.

Deliria brevia, sudores copiosi, mulierem iam animi demissione laborantem, ac menstruatione per tres dies more solito fluente insuper debilitatam, haud mediocri labe affecerunt, etsi mane eam visens, tranquilliores inveni. — Sudoribus sedatis, in facie maculae magnae, diffusae, e purpureo rubrae provenerant, in cute cetera partes quasdam levi rubore marmoratas, certum exanthema non conspexi, videlicet cutis sordida, parum culta, subflava, damno aegrae eius impediit eruptionem, quam frustra lavacris acidis elicere tentavi. Pulsus plenior, paulum frequens fuit, lingua muco flavesciente oblecta et rimosa. Capitis dolores vertigo, quam sensuum perturbatio momentanea saepius sequebatur, exceperat. Dolores epigastrici, borborygmi iidem fuerunt, alvi deiectiones saepius repetitas clysmate amylato coerceri, aquam chlori cum infuso ipecacuanhae tenui commutari, iussi. Exacerbatio vespertina affectionem cruris dextri spasticam, haud longinquam attulit, ceterum fuit modica. At graviora mulierem deliria sequente nocte perturbarunt, quibus cessantibus manifeste collapsa modo non perpetuas habuit sedes fluxas inscia, dum lingua arescebat. Mane pulsum debilem centies decies micantem, aegramque aurium gravitate affectam, de tinnitu earum, de nausea et artuum rigore querentem, inveni. Neque evanuerunt loci illi, rubore notati, in cute madida. Oculi pulverulenti, in eundem locum erant fixi, regio coecalis dolorosa, vincebatur tamen epigastrii doloribus. Aegra etiam atque etiam interroganti anxie respondebat, et lacrimabat de salute desperans. Tussis sputa modica mucosa proiciens, vesperi demum intolerabilior fuit. Hirudinibus duodecim regioni epigastricae, cucurbitulis totidem coecali impositis, infuso valerianae e ℥ij parato cui salis ammoniaci 3j succi liquiritiae 3j erant immixtae, vires iam procumbentes erigere studui.

Faeces limpidas proxima nocte sponte profluentes, vix clyisma amydatum cohibuit, iamque aegra febris remissione haud recreata, mane paene surda, ac aurium tintu adaucto maxime sollicitata, quaerenti mihi vix respondit. Boni tamen id fuit ominis, quod caput atque venter liberabantur, et lingua humidior facta, pulsus quoque frequens quidem, sed paullo maior evasit. Quum cutis siccae rubor evanuisset, vesperi tussis spastica saepius aegram esset ingressa, sinapismus pectori admotus est. Expectato minora fuerunt noctis phantasmata, sitis maior, tussis, iactatio, artuum, dorsique prae ceteris dolores haud immutabantur. Tempore matutino eam visitans febrem remissam, linguam flavam et humidam, oculos muco obductos, ventris dolores ubique imminutos reperi. Caput doloribus parum turbatum, ingenti procubuit totius corporis rigiditate, quare non nisi in dorso iacebat aegra, ac de nausea perpetua quæsta, vinum ceteraque stomachica ex me petiit. Etsi stethoscopii usus pectori pericula imminere haud demonstrabat, tussis impetus vespertini tantam vehementiam acceperunt, ut sinapismo denuo opus esset, simul salis ammoniaci doses imminutae sunt. Minus deliranti, quam anxiae verba perpetuo murmuranti nox præterit prioris similis. Urinam, quam raro tantum conspectam, turbidam, sedimento mucoso semper insignem observavi, una cum alvis limpidis et serosis inscia deiecerat. Pulsum maiorem undulosum, quem mox sudor universalis haud male olens prosequabatur, perversum naturae conamen, die sexto iam transitum in stadium nervosum, iusto prius ingressum significare, existumavi. Vesperi tamen insolitam febris dolorum remissionem aegra sensit, ut pultis paucillum comederet. Iam vero noctu capitis occupationem augescere querenti urinae sedesque involuntariae maiorem in gradum redierunt. Inde saepius adstantes haud curans,

languida verba edidit etsi stupore vacua, aurium strepitum, solam malorum causam, accusavit. Pulsus mane nonaginta quinque, vesperi centum minutissimos habuit ictus, simul sudor gelidus in fronte, dolores maiores coecum praecipue infestantes morbi vim indicabant.

Valerianae infuso simili liquoris ammonii anisati drachma immiscebatur. — Postero die aegrotam torpentem, dormienti similem inveni, pulsum minimum, frequentem exacerbatione vespertina vix acceleratum; oculis languidis, madidis retractisque, laboriosa ad lectum inum delapsa est, cibos ac ceteras res, quae eam circumdederant, abominata. Tussis debilis difficilisque vires prostratas esse cuique ostendit, quare aetheris acetici usus debilitatae mulieri insuper praescriptus, quo dyspnoea paululum sublevabatur. Iamque noctibus deliria deerant, ut semper torpida iaceret pauper aurium gravedine imprimis vexata. Prima luce, decimo morbi die, arcessitus gravi impetu asthmatico, cum cordis anxietate ac dolore coniuncto eam laborantem comprehendi. Prius iam talibus affectibus vexatam quum audierim, medullae spinalis vitio febre videlicet crescenti, molestias hasce adscripsi. Quae dum per horam durabant, arteria filiformis centies decies micabat, facies rubra, respiratio brevis, difficilis, celerrima. Deinde caput maioribus obrui doloribus aurium strepitus, descriptione quavis maiores, oriri quæta, iam laxo fuit corpore, ut per tres horas somno alto opprimeretur. — Quum usque ad caliginem torpore occupata iacuisset, iuris pauca cepit cochlearia, atque doloribus se liberam esse confirmavit. Tussis vesperi tanta rediit vi, ut vesicatorium pectori admooveretur. Infusum valerianae fortius cum aetheris acetici ζj aegra recepit. —

Proximo die asthmatis illius impetus non redierat; alvus fuit aperta, urina albida mucosa; aegra, dum

vero indolens iacebat et raro de aurium molestiis querebatur, febris exacerbationem modicam vesperi iniit. —

Nec ante vesperum primi Decembris diei morbi status multum immutatus est, ubi cum maiore pulsus frequentia mentis alienatio maxima apparebat ac sitis inexplebilis aegram vexabat. Secretione urinae haud imminuta, oedema pedum ortum est, quod usque ad talum protendebatur, in quo fortius presso scrobiculus remansit; simul mamma dextra, quæ prius iam lactatione carens infanti nutrimentum negaverat, intumescere atque indurare cocepit, dum tactu offendebatur, nec glandulae lymphaticae cum vasis lactiferis naturali carebant statu. Cuius rei causam quum minime reperire possem, ac febris secretioni criticae et morbosae eam adscriberem, fumigationes e baccis iuniperi, potui vero herbae petroselini infusum praescripsi. Vesperi, noctuque prioris diei redierunt mala, attamen non eadem vehementia insignia fuere. Nec hoc, nec proximo die alvi cessabant, quare clysmate sedes faeculentas elicere opus fuit, ceterum vires solito procumbebant languore, ac somnolentia una cum pulsu frequentissimo et tenuissimo eadem apparebat. Summum vero periculum feminae debilitatae tussi paroxysmi diutini, sputis parum relaxati attulerunt, dum frustra vesicatorio perpetuo, atque infusis pectoralibus ei opitulari studebam, qua re crisin attentus expectabam, hoc vespero pulsus acceleratione, angore capitisque occupatione maiore, indictam.

Attamen sudore universali, aquoso, et profuso orto, usque ad meridiem durante, aegram debilitatam haud recreatam inveni, neque urina, sedimento albo et crasso deiecto, dilucida fuit sed turbida remansit. Vesperi in pectore, humeris atque in regione inguinali miliaria provenerant creberrima, parva, limpida e quibus liquorem aqueum acerbum exprimere licuit, dum

aegra anxia nec pectoris nec capitis malis se liberam sentiebat. Imo proxima nocte mente valde perturbata erat femina, nec praeter pulsum tardiolem mollem quidquam postero die immutabatur, etsi miliaria maiore numero usque ad lentis magnitudinem denuo eveniebant. Lingua paulum sicca fuit, sitis haud molesta, tussis rara, levis, exceptis pedum tumidarum doloribus, aegra conditione sua se contentam esse dixit. Urinae sedimentum spissius fuit, sedes solito haud tenuiores. Potui acidi Halleri pauxillo admisto, medicamina priora assumsit.

Inde tranquilliores erant noctes, somno horarum quarundam vires paulum sublevabantur, superfuit vero maximus vasorum systematis erethismus, pulsu inaequali, minimo insignis.

Nondum evanuerant miliaria, in regione inguinali adeo crebriora fuerunt, ut mammae induratio fuit immixta, pedum oedema, olente cute, dolorum expers.

Quae aegrae collapsae conditio, novis capitis auriumque molestiis postero die turbata est, dum ciborum appetitus aberat, alvus clysmate aperiendus, urina turbida et mucosa erat.

Febrem praeterlapsam fere, infractam saltem eius vehementiam cuique liquebat, pulsus enim semper erat tranquillus, cutis tepida, urina vero claritate carebat. Quum aegra in tergo tamdiu iacuisset, erythema in gangraenam ex decubitu transgressum ossis sacri integumenta adortum est, malum lavacris spirituosus atque unguento e zinci oxydo cum gummi Kino praeparato facile coercendum. Ingens totius corporis, extremitatum praecipue rigiditas atque lassitudo superfuit, dum, mamma ad priorem statum tardius redeunte, pedum oedema in dies minuebatur. Alvi excretiones segnes clysmatibus atque electuario lenitivo, et tunicae muciferae laxitatem Tr. aromatica acida corrigere frustra

conatus, carente etiam nunc muliere omnino cibi appetitu, diætam cautam ac naturae tardam hic vim medicatricem vires restituturas, speravi. Etsi paucis diebus post brevis affectionis pristinae illius asthmaticae cum tussi graviore rediit impetus, capite simul doloribus vexato, et cute sudore tenaci obducta, tamen hoc febris recidivum, non eam, quam metui feminæ, nocituram vim intulit, quia diarrhoea profusa cum tenesmo intrante, ac somno per totam noctem continuato, postero die aegrotæ nullos huius affectionis quæstus effectus. Quum acida venter haud tolerare, et tussis spastica, quæ sæpius, comitante dolore sub sterno fixo, intraret ac sputis tenacibus, lividis exciperetur, ea vetare videretur, infusa roborantia ac pectoralia commendavi. Iamque ciborum desiderio in dies adaucto, nec secretionibus turbatis, horas quasdam quotidie lectum reliquit, nec præter tussim affectionem ullam retinuit localem, quæ corpus debilitatum sensim refici impediret.

Finita esset huius typhi irregularis historia, nisi opus esset addere de recidivo graviore, cui egenæ mulier obnoxia fuit narrationem, ex qua elucescet, non semper e ventris læsione sola typhi convalescentibus pericula imminere.

Quum enim femina viribus in dies adauctis confirmata diutius parieti frigido acclinata sedisset, atque aura permeante fortasse fuisset attacta, laniantes, prementesque sensit in dextro thorace dolores, octavæ fere costæ regionem occupantes, qui perpetuo augerentur atque nisi in latere doloroso aegram iacere haud sinerent. Quodque in alium sese convertendi, sicut corpus erigendi tentamen dyspnoeam adduxit, donec tussis brevis spastica aegram vehementer exercens se-

*) Krukenberg Ann. Bd. 1. S. 201.

queretur. Vix ac ne vix quidem sputa pituitosa diutius tussiendo exigua eiecit. Accessitus pulsum, qui ad hoc usque tempus septuaginta ictuum numerorum haud excesserat, centies micantem haud magnum duriusculum inveni, cutis sicca modice calebat. Dolores, qui musculis loco movendis valde augebantur, rheumaticos esse non dubitavi, praeterea vero alium quæstæ est ægra dolorem, quem obtusum in pectore profundius fixum descripsit. Stethoscopio mucæ strepitum, sibilationesque, crepitum pneumonicum vero hoc die non audivi, nec postero illum me audisse certe scio; nihilominus cetera symptomata pneumoniae stadium primum designare videbantur. Mulieri debilitatæ quum sanguinem detrahære nollem, cucurbitulæ pectori impositæ sunt, quas vesicatorium deinde excepit, dum ægra sulphuris aurati camphoræque granum dimidium, quoque biherio sumebat. Potui infusa theiformia destinata sunt. Quum hoc modo transpiratio proximo die copiosa orta, nec non sputa globosa, sine magna virium contentione eiecta sensim periculum a pectore amovissent, restitit tamen tussis brevior, quam sputa tenacia flavescentia prosequabantur, et quæ mane feminam maxime vexabat. Quod quum pessimi ominis, ac phthisis instantis præsagium iudicarem, duplicato studio omnia amovere continuabam, quæ dum desquamatio in extremitatibus præcipue, nec non in toto corpore exstitit, pectoris affectionem inflammatoriam revocare posset. Neque ad hoc usque tempus feminae convalescentia, quam in morbi acumine haud expectaveram nisi tardissimos fecit progressus, quos medicaminibus instigandi conamina, semper male cesserunt. Quum enim medullæ spinalis affectione haud adaucta, asthmaticos illos dolores, postea sæpius invadentes, sanguinis tenuitati adscribentes (quum et cordis morbi signa decissent). Tr. ferri pomatam porrigeremus, alvi

fluxus succedens ad ipecacuanham redire nos coegit, quae paucis diebus post eum, sicut dolores coecum infestantes, repulit. Quod si tamen nimius arteriarum erethismus, propensio ad dyspnoeam, prae ceteris vero maxima corporis, macie incredibili insignis, debilitas remanerent, tussis illa perniciosa felicissime desiit ac medicaminibus tonicis caute impertitis, colombo, china, multisque aliis, quae temporis conditio poscere videbatur, ut naturam in salubri virium restituendarum cursu suo sustentaremus nobis contigit.

VITAE CURRICULUM.

Ego, *Iulius Staberoh*, confessioni evangelicae addictus, anno **MDCCCXII** Berolini natus, patre optimo, *Ioanne Henrico*, matre *Wilhelmina*, e gente *Drave*, dilectissima, Dei beneficio adhuc vigentibus gaudeo. Primis litterarum tirociniis in schola, quae Professore *Hartung* rectore in patria urbe maxime florebat, imbutus, anno **MDCCCXIII** Gymnasium *Fridericianum Guilielmanum* adii, ac per septem deinceps annos frequentavi. Iam vero tempore paschali anni **MDCCCXX** examinibus in illo Gymnasio rite superatis a *Cl. Hegel*, litteris nunc prae-mature erepto, apud quem t. t. potestas erat atque auctoritas, in civium academicorum numerum receptus, a Decano spectatissimo *Wagner*, in Album facultatis medicae inscriptus sum. Berolini per tres annos his interfui praeceptorum optime de me meritorum scholis:

Ill. Michelet de logice ac Philosophiae encyclopaedia; *Ill. Link*, de Botanice tam theoretica quam practica, de historia naturali, nec non de pharmacologia; *Ill. Lichtenstein* de Zoologia; *Ill. Klug* de Entomologia; *Ill. Weiss* de Mineralogiae elementis nec non de Krystallographia; *Beat. Hermstädt* de Physice experimentali; *Ill. Ermann* de Calore et Lumine; *Ill. Dove* de Physice experimentis illustrata. *Ill. de Schlechtendal* de Botanice; *Ill. Mitscherlich* de Chemia experimentali, de Zoochemia; *Beat. Rudolphi* de Encyclopaedia et Methodologia medica, de Anatomia corporis humani sani, fetus, organorum sensuum, de Anatomia comparata, de Physiologia; *Ill. Schlemm* de Osteologia, Syndesmologia, Splanchnologia, de An-

giologia et Neurologia de Aponeurosibus, de Anatomia universali; Ill. Becker de Pathologia ac Therapia generali, de morbis pectoris; Ill. Horn de Pathologia speciali, de Pathologia ac Therapia morborum mentis; Ill. Bartels de Hippocratis aphorismis; Ill. Hecker de Therapia speciali; Ill. Rust de Chirurgia generali ac speciali; Ill. Kluge de artis obstetriciae elementis; Ill. Osann de Materia medica; Ill. Casper de Medicina forensi, de infantum morbis. In theatro anatomico Beat. Rudolphi et Knape de cadavera secandi arte per duo semestria praeceptoribus usus sum. —

Scholas clinicas frequentavi medicas Ill. Wolff, polyclinicas Ill. Hufeland, Ill. Osann, Ill. Busse, chirurgicas Ill. Rust, ophthalmiatricas Ill. Iüngken.

Tempore paschali anni MDCCCXXXIII aliam hanc petii Academiam Halensem, ubi a Cel. Pernice t. t. Prorectore in academicorum civium numerum receptus, apud Decanum medicorum ordinis maxime Spectabilem Cl. Dzondi nomen professus sum, ac per annum hic commoratus hisce interfui praelectionibus:

Ill. Krukenberg de Pathologia ac Therapia speciali; Beat. Meckel de Anatomia pathologica; Ill. Blasius de fracturis et luxationibus, nec non de arte fascias applicandi. Institutis clinicis medicis interfui Ill. Krukenberg, obstetricis Ill. Niemeyer, chirurgicis et ophthalmiatricis Ill. Blasius per annum. Ill. Friedländer ad societatem suam latinam medicam per semestre me admisit. —

Quibus omnibus viris, experientissimis, celeberrimis, quas possum, maximas habeo gratias, easque in sempernum habebo. —

THESES.

I.

Inflammationum, pro earum in singulis organismi systematibus sede, indoles diversa.

II.

Bilis secretio a vena portarum sola pendet.

III.

Medicamina oculo ipsi admota in eius morbis, quamdiu fieri potest, omittamus.

IV.

Emeticorum usus, qui febrium eruptionem refringat, maxime dubius.

V.

Dysenteria morbis febrilibus est adnumeranda.

VI.

Frigoris in multis morbis curandis facultates remediis aliis suppleri nequeunt.

VII.

In forcipis usu cunctando magis, quam accelerando nocetur.

Staberoh, Julius,

Diss. inaug. med. de typho exanthematico Halis epidemio

Hala Magdeburgica 1834

Diss. 2055,25

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10848596-8